

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та
мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ СЮЖЕТНИХ КАРТИН

ІВАНЧИ ІРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ

Науковий керівник:

Аніщук А.М. канд. пед. наук, доцент кафедри
дошкільної освіти Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Матвієнко С.І. канд. пед. наук, доцент кафедри
дошкільної освіти Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Новгородська Ю.Г. канд. пед. наук, доцент кафедри
педагогіки, початкової освіти та освітнього
менеджменту Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від 28.11.2022 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2022

АНОТАЦІЯ

Іванча І.В. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобом сюжетних картин. Рукопис. Ніжин, 2022. – с.82.

Кваліфікаційна робота виконана на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні уточнено зміст та структуру провідних категорій, проаналізовано теоретичні аспекти розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Розкрито вплив сюжетних картин на розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

На емпіричному рівні визначено критерії, показники та рівні сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників, досліджено вплив педагогів на формування даної якості у дітей.

Виділено та обґрунтовано педагогічні умови та розроблено систему роботи розвитку зв'язного мовлення у дошкільників засобами сюжетних картин.

Ключові слова: «зв'язне мовлення», «текст», «дискурс», «діалог». «монолог», «ситуативне мовлення», «контекстне мовлення».

ANNOTATION

Ivancha I.V. Development of coherent speech of senior preschoolers by means of plot pictures. Manuscript. Nizhyn, 2022. – p. 82.

The qualification work is performed at theoretical and practical levels. At the theoretical level, the content and structure of the leading categories are clarified, the theoretical aspects of the development of coherent speech of preschool children are analyzed. The influence of plot pictures on the development of coherent speech of children of senior preschool age is revealed.

The criteria, indicators and levels of coherent speech in older preschoolers are determined at the empirical level, and the influence of teachers on the formation of this quality in children has been investigated.

The pedagogical conditions have been identified and justified and the system of work for the development of coherent speech in preschoolers by means of plot pictures has been developed.

К

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
1.1. Поняття зв'язного мовлення та його значення у мовленнєвому розвитку дитини.....	9
1.2. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дошкільному дитинстві.....	14
1.3. Сюжетна картина як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І.....	25
РОЗДІЛ ІІ. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ СЮЖЕТНИХ КАРТИН.....	27
2.1. Методика констатувального етапу дослідження.....	27
2.2. Визначення рівнів сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	33
2.3. Обґрунтування педагогічних умов та системи роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетних картин.....	41
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ.....	54
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	66

На сучасному етапі важливе значення приділяється формуванню мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві, яка б доречно, вільно і творчо використовувала мовлення при вираженні своїх думок, почуттів, ставлень. Своєчасний мовленнєвий розвиток дитини сприятиме формуванню комунікативних здібностей.

Однією із основних проблем дошкільної лінгводидактики є розвиток зв'язного мовлення дітей. Актуальність проблеми зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законі України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базового компоненту дошкільної освіти, спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технології навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Зв'язне мовлення має важливе значення для розвитку інтелекту та самосвідомості дитини, воно позитивно впливає на формування таких важливих особистісних якостей як: комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність. За допомогою добре розвинутого зв'язного мовлення дитина навчається встановлювати контакт з іншими, ініціювати власні ідеї, чітко та ясно мислити, брати участь у різних видах дитячої творчості.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетенції, що передбачає здатність дитини підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри і бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію [4]. Своєчасний і якісний розвиток зв'язного мовлення забезпечить дитині сформованість комунікативної компетентності.

Особливу увагу розвитку зв'язного мовлення приділяли такі науковці, як С. Рубінштейн, Ю. Аркін, О. Ушакова, О. Лурія, Г. Леушина, В. Скалкін, Є. Фльоріна, М. Жинкін, О. Леонтєв, М. Попова. На думку науковців, в опануванні мовленням дитина іде від частини до цілого: від окремих слів до

поєднання двох – трьох слів, далі до простої фрази та складних речень. Кінцевим етапом зв'язного мовлення є здатність до складання кількох речень, об'єднаних загальним змістом.

У сучасних лінгводидактичних дослідженнях проблема розвитку зв'язного мовлення розглядається у різних аспектах: розвиток описового мовлення (А. Зрожевська, С. Ласунова), розвиток зв'язного мовлення у процесі ознайомлення із природою (Н. Виноградова), розвиток пояснювального мовлення (Н. Кузіна, Н. Луцан), використання художньої літератури в розвитку монологічного мовлення (А. Богуш, Н. Малиновська, О. Монке, О. Ушакова, Л. Фесенко); розвиток діалогічного мовлення (А. Богуш, Н. Гавриш, В. Любашина, А. Чулкова та ін.); навчання дітей переказувати художні твори (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Лещенко, Н. Малиновська та ін.); складати творчі розповіді (Л. Ворошніна, Н. Орланова, О. Ушакова, А. Шибицька).

У закладі дошкільної освіти розвиток зв'язного мовлення дітей здійснюється за допомогою таких засобів: організація спілкування дітей у різних напрямках діяльності – гри, праці, сприйманні різних видів образотворчого мистецтва; довкілля, природа, ознайомлення з художньою літературою, використання технічних засобів; мовлення вихователя як засіб впливу на мовлення дітей. Важливим засобом розвитку зв'язного мовлення є сюжетна картина, яка містить у собі конкретно-чуттєвий матеріал для розповіді, збуджує уяву і почуття дітей, розвиває мислення, спонукає до вияву самостійності, ініціативності й творчості [34]. Навчання дітей дошкільного віку сюжетної розповіді досліджували О. Білан, Н. Водолага, Н. Гавриш, В. Захарченко, Т. Постоян, Л. Шадріна та ін.

Важливість поставленої проблеми щодо мовленнєвого розвитку дошкільника і виділення зв'язного мовлення як основного компонента, що зумовляє цей розвиток, визначили правомірність і доцільність вибору нами теми дослідження *«Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобом сюжетних картин»*.

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні й емпіричному вивченні рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку та створенні експериментальної системи педагогічного впливу в умовах закладу дошкільної освіти щодо розвитку зв'язного мовлення у дошкільників засобами сюжетних картин.

Задачі дослідження:

1. Уточнити зміст та структуру провідних категорій: «зв'язне мовлення», «текст», «дискурс», «діалог», «монолог», «ситуативне мовлення», «контекстне мовлення».
2. Проаналізувати особливості розвитку зв'язного мовлення у дошкільному дитинстві.
3. Розкрити значення сюжетних картин для розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.
4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.
5. Виділити та обґрунтувати педагогічні умови та розробити систему роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетних картин.

Об'єкт дослідження – процес формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетних картин.

Методи дослідження: *теоретичні методи дослідження:* аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних на основі вивчення психолого-педагогічної теорії та лінгводидактики, які передбачали розкриття змісту основних понять дослідження; обґрунтування особливостей розвитку зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку; *емпіричні методи дослідження:* діагностичні методики для дошкільників, бесіда з дітьми, анкетування вихователів, аналіз календарного плану з розвитку мовлення, *статистичні методи* (кількісний і якісний аналіз експериментальних даних).

Дослідно-експериментальна база. Дослідження здійснювалось протягом 2021-2022 р.р. на базі закладу дошкільної освіти № 390 Святошинського району міста Києва: 18 дітей, 6 вихователів.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що *уточнено* зміст поняття «зв'язне мовлення», *розширено та доповнено* зміст понять «контекстне мовлення», «ситуативне мовлення», «текст», «дискурс». *Розроблено* критерії, показники та виділено рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку; *розроблено* систему роботи щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетних картин.

Апробація результатів дослідження.

Участь у конференціях:

1 VIII Міжнародна науково-практична конференція: Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя (28 – 30 квітня 2022 р.) Суми, 2022 р. Тема виступу: *Сюжетна картина як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.*

2. «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (19 жовтня 2022 року). Тема доповіді: *«Сюжетна картина як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку».*

3. КОНФЕРЕНЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ (16 – 20 травня 2022 року), СЕКЦІЯ «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА». С.39-44. Ніжин. 2022.

Публікація статей:

1. Сюжетна картина як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Сучасна дошкільна освіта: актуальні проблеми, інноваційні пошуки: збірник статей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022 – 182 с. С.62-65.*

2. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. *«Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»*: збірник наукових статей студентів спеціальності *«Дошкільна освіта»* / за заг. ред. професор О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім.М. Гоголя, 2022. 150 с. С. 49-53.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 82 ст., основний текст -61 ст., додатки – 16 ст.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Поняття зв'язного мовлення та його значення у мовленнєвому розвитку дитини

Аналізуючи поняття «зв'язне мовлення», доцільно проаналізувати різні підходи щодо трактування цього поняття. Зокрема, С.Рубінштейн під зв'язним мовленням розуміє мовлення, форма якого закономірно пов'язана і визначається його змістом, а зміст є вираженням відповідного бажання або думки мовця [41]. Б.Головін під даним поняттям розуміє таке мовлення, яке містить у собі усі види зв'язку, що визначають співвіднесеність висловлювання об'єктивному світові, об'єкту спілкування та законам мови [17]. А. Богуш зазначає, що зв'язне мовлення організоване за законами логіки, граматики та композиції і утворює єдине ціле, виконує комунікативну функцію, має завершену думку і поділяється на структурні компоненти [5, с.394].

У структурі зв'язного мовлення, І. Зимня виділяє діяльнісний та особистісний компонент. Діяльнісний компонент становить саме повідомлення, його сприймання й створення та контроль за власною мовленнєвою діяльністю. Суть особистісного компонента полягає в тому, що кожен мовець в процесі говоріння виражає свою індивідуальність, свій культурний рівень [21].

Результатом зв'язного мовлення є створення продукту – *тексту*. Під даним терміном, А. Гончаренко вважає словесно виражений продукт мовленнєво - розумової діяльності людини, що має структурну цілісність, завершеність, визначається цілеспрямованістю та прагматичною настановою [18]. Визначення даного поняття дає і Р. Гальперін. Під текстом науковець розуміє твір мовотворчого процесу, який представлений у вигляді письмового документа, має завершеність, назву, і ряд особливих одиниць, що об'єднані різними типами лексичного, стилістичного зв'язку[14]. Подібне визначення знаходимо і в наукових працях Л.Лосєвої, яка дане поняття також ототожнює із повідомленням в письмовій формі, що має структурну і змістову завершеність. Крім того, науковець зазначає, що у тексті ще виражається

ставлення автора до того, що промовляється [28]. Є.Тихеева найважливішими текстовими категоріями визначає смислову цілісність і зв'язність [45].

Отже, беручи до уваги визначені ознаки, текст можна кваліфікувати як повідомлення в письмовій формі, що характеризується смисловою та структурною завершеністю і відповідним ставленням автора до того, про що говориться.

Аналізуючи мовлення дітей дошкільного віку, Т. Пироженко зазначала, що їм притаманне лише усне мовлення. Таке мовлення може набувати ознак писемного, але лише в тих ситуаціях, коли дитина свідомо, довільно озвучує дорослому певний текст, дотримуючись послідовності викладення змісту. Тому, характеризуючи продукт саме усного мовлення, науковці використовують термін «дискурс». Вище зазначений автор тлумачить це поняття як зв'язний текст у поєднанні з екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін.) чинниками, тобто текст узятий у процесуальному контексті [36].

Зв'язне мовлення виконує низку важливих функцій, головною з яких є комунікативна, що реалізується в двох основних формах – *діалозі* та *монологі*. Кожна з цих форм має свої специфічні особливості, які зумовлюють зміст і характер методики їх формування. Лінгвістика протиставляє діалогічне та монологічне мовлення, виходячи з їх різної комунікативної спрямованості, лінгвістичної та психологічної природи.

Під діалогом С. Єрмоленко розуміє форму мовної комунікації, учасники якої обмінюються репліками-висловлюваннями. Він завжди відбувається в певній ситуації, супроводжується позамовними засобами, відповідною інтонацією [20]. Співрозмовники зазвичай обізнані з предметом розмови, тому таке мовлення допускає неповні речення, пропущені слова. Діалогу притаманні розмовна лексика, уривчастість, недомовленість, скороченість; вживання фразеологізмів; наявність простих та складних речень. Як зазначає Л. Якубинський, використовуються мовні шаблони, кліше, мовленнєві стереотипи, сталі формули спілкування [49].

А. Богуш виділяє завдання розвитку діалогічного мовлення у дітей:

- а) вчити дітей відповідати на запитання та звертатись до інших із запитанням;
- б) підтримувати розмову; продовжувати її відповідно до ситуації спілкування;
- в) виявляти ініціативу в розмові з дорослими та дітьми;
- г) будувати діалог на запропоновану тему [8].

За спостереженнями В.Глухова, структура діалогу допускає граматичну неповноту, випускання окремих елементів граматично розгорнутого висловлювання, наявність повторення лексичних елементів у суміжних репліках, вживання стереотипних конструкцій розмовного стилю [16].

Під монологом, Н. Гавриш розуміє розгорнуте висловлювання на запропоновану тему і зберігає ознаки, притаманні всім формам усного мовлення [11, с.37]. А.Лурія, у своїх працях розкриває монологічну мову, як зв'язне мовлення однієї особи, комунікативною метою, якою є повідомлення про будь-які факти, явища справжньої дійсності [29].

До найскладнішої форми мовлення належить монолог, який служить для цілеспрямованої передачі думки. До основних властивостей монологічного мовлення, за твердженням В.Яшиної [51], відносяться: односторонній і безперервний характер висловлювання, довільність, розгорнутість, логічна послідовність викладу, обумовленість змісту орієнтацією на слухача, обмежене вживання невербальних засобів передачі інформації. Особливість монологічного мовлення у тому, що зміст, зазвичай, заздалегідь заданий і планується.

У закладі дошкільної освіти, діти оволодівають двома основними формами монологу – переказом та самотійною розповіддю. Навчаючи дитину переказувати твір, педагог підбирає літературно-художній текст і він слугує матеріалом для відтворення його змісту дитиною. А при навчанні самотійно складати розповідь, дитина сама обирає зміст та форму свого висловлювання.

Монологічне мовлення залежить від того, які завдання ставить перед собою мовець і до якого виду конкретної діяльності включене це усне мовлення. Якщо розповідається про побачене й пережите і ця розповідь адресована співбесідникові, який дуже добре обізнаний із загальною ситуацією і поділяє мотиви мовця, монологічне мовлення може набувати певною мірою граматичної неповноти. Монологічне мовлення містить послідовний виклад відповідного матеріалу, семантична будова монологічного мовлення має істотно різнитися. Завдання мовця у цьому випадку зводиться до того, щоб подати матеріал, який викладається у найбільш послідовному і логічному стрункому вигляді, виділити найістотніші частини і зберегти логічний перехід від однієї частини матеріалу до іншої.

Науковці виділяють наступні види зв'язного мовлення: ситуативне та контекстне. Ситуативне мовлення це таке мовлення, яке пов'язане з конкретною ситуацією. С. Рубінштейн зазначає, що ситуативне мовлення – це своєрідна структура мовлення, яка тісно пов'язана з безпосереднім досвідом та безпосереднім чуттєвим сприйманням дитини [41]. З розвитком контекстного мовлення, зазначає науковець, ситуативне мовлення не зникає, оскільки малюк у разі потреби продовжує користуватись ним. На відміну від контекстного в ситуативному мовленні мовець активно застосовує міміку, жести, вказівні займенники. Ситуативність дитячого мовлення, особливо на початкових етапах пояснюється наочно - образним характером мислення дітей та домінування емоційного ставлення до предмета висловлювання [41].

Аналізуючи мовлення дитини раннього віку, можна стверджувати, що таке мовлення ще не має зв'язного смислового цілого, часто не зрозуміле для інших. Зрозумілим стає тоді, коли враховується наочна ситуація, в якій безпосередньо перебуває дитина. Отже, зміст висловлювання стає зрозумілим завдячуючи конкретній ситуації. Тому даній віковій категорії притаманне ситуативне мовлення.

У процесі розвитку самостійної діяльності та комунікативних умінь, у дитини з'являється потреба у передачі своїх вражень, відчуттів, отриманих

поза безпосереднім контактом. Дошкільник намагається домовлятися, спланувати подальшу спільну діяльність, вирішувати проблеми, звітуватись про роботу, яку виконав. Під впливом дорослих, з якими контактує дитина, ситуативне мовлення трансформується у мовлення, зрозуміле слухачам, формується контекстне мовлення.

С.Рубінштейн дає визначення контекстному мовленню. На його думку, це таке мовлення, в якому зміст зрозумілий із самого контексту висловлювання, коли зовнішнє мовлення переходить у внутрішнє [41]. Порівнюючи контекстне мовлення з ситуативним, Г. Леушина зазначає, що ситуативність мовлення є суто віковою особливістю, і навіть у найменших дошкільнят за певних умов спілкування виникає контекстне мовлення [27, с. 16]. В.Чекаліна пише, що таке мовлення структурно оформлене, зв'язне, точне [48].

У старшому дошкільному віці контекстне та ситуативне мовлення співіснують, при цьому дитина користується то однією, то другою, залежно від змісту висловлювання.

Таким чином, проаналізувавши основні поняття дослідження, можемо зазначити, що становлення зв'язного мовлення безпосередньо пов'язане з розвитком діалогічного, монологічного, ситуативного та контекстного мовлення. В розкритті основ породження зв'язного мовленнєвого висловлювання дослідники на перший план висувають мотивацію, яка виступає імпульсом мовлення людини. В процесі діалогічного та монологічного мовлення добір слів має підпорядковуватися загальним закономірностям побудови тексту та регулюватися певною системою правил. Проаналізовані опорні поняття є вагомими аспектами зв'язного мовлення і складають своєрідний причинно-наслідковий ряд, що відображає ймовірні відповідні етапи у формуванні зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку.

1.2. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дошкільному дитинстві

Розвиток зв'язного мовлення відбувається протягом всього дошкільного дитинства. Це особливий період розвитку дитини, коли формуються і набувають подальшого розвитку всі функції організму, в тому числі і мовленнєва.

Досліджуючи особливості розвитку мовлення дітей на даному етапі, М. Попова зазначає, що мовленнєвий розвиток залежить від наступних умов: сформованості мовлення дітей, комунікативних умінь та навичок, вміння малюка адекватно відповідати на запитання дорослих [38, с.48]. Тому перед педагогами стоїть завдання закріпити форму спілкування на зразок «запитання - відповідь» і ця форма має бути повсякденною. Обов'язково слід стимулювати мовленнєву взаємодію з дитиною, як на організованих заняттях, так і в процесі життєдіяльності.

Третій рік життя характеризується суттєвим переломним моментом у психічному розвитку дитини, а також стрімким збільшенням словникового запасу і передумовами до становлення зв'язного мовлення. Дорослий за допомогою слова починає керувати поведінкою дитини, розвиває допитливість та цікавість до оточуючого світу.

Як зазначає Л.Свинарук, у центрі побудови зв'язного висловлювання дитини перебуває формування вмінь використовувати різноманітні засоби зв'язку (між словами, реченнями, частинами тексту), ознайомлення із структурою різних типів висловлювань – розповідь, опис, міркування та пояснення [42].

Л.Виготський писав, що оволодіння мовою, запасом слів і граматичних форм створює передумови для розвитку мислення і подальшого оволодіння зв'язним мовленням [10].

На думку О.Гвоздева, на четвертому році життя мовлення дитини розвивається швидкими темпами. Дитина засвоює граматичну будову мовлення, правильне вживання слів у роді, числі та відмінку, розуміє закінчення родового та знахідного відмінка, кличну форму. Для неї характерним є засвоєння нових слів та зменшувально-ласкавих,

однокорневих слів. Вміло буде різні види речень, з прийменниками, сполучниками, однорідними членами речення, з прямою мовою. З'являються мовні самокорекції, граматичне чуття мовлення. [15, с.48].

Діти 4-5 років активно вступають у розмову, можуть переказати короткі оповідання, самостійно розповідають за іграшками та картинками. Але разом з тим мовлення їх ще не досконале. Вони не вміють правильно сформулювати питання, доповнити і виправити відповіді товаришів. Їх розповіді копіюють зразки дорослого, містять порушення логіки, речення часто пов'язані суто формально.

У середньому дошкільному віці дітей привчають охоче вступати у спілкування з дорослими та однолітками, відповідати на запитання та ставити їх з приводу предметів, їх якостей, дій з ними, взаємин з оточуючими, підтримують прагнення розповідати про свої спостереження, переживання.

Н.Гавриш зазначає, що в середньому дошкільному віці, переглядаючи ілюстрацію, діти вміють розповідати про зображене на картинці. На початкових етапах педагог ставить запитання, на які дитина дає відповідь, а пізніше малюк уже самостійно висловлює свою думку про побачене. Водночас, вихователь навчає дітей впізнавати персонажів казок, оповідань, віршів, розуміти сюжет і складати коротку зв'язну розповідь. Вся робота буде базуватися на спрямуванні до формування знання та композиції твору [13].

Як зазначають Р.Павелків, О.Ципигайло словник дошкільника, в порівнянні із раннім дитинством, збільшується утричі: у 3 роки дитина засвоює приблизно 1200-1500 слів; у 4 роки – 2000; у 5 років – 2500-3000; у 6-7 років – 4000-4500 слів [33].

О. Ушакова вважає, що оволодіння зв'язним монологічним мовленням одне з головних завдань мовного розвитку дошкільників. Його успішне вирішення залежить від багатьох умов: мовленнєвого середовища, соціального оточення, сімейного благополуччя, індивідуальних особливостей, пізнавальної активності дитини тощо. Автор стверджує, що дані умови

необхідно враховувати у процесі цілеспрямованого мовленнєвого виховання [46, с. 157].

На думку З.Рєпіної, мова виникає з потреби висловитися, а висловлювання породжуються окремими спонуканнями – мотивами. Наявність мотивації мови означає, що у дитини не тільки є думки та почуття, які можуть бути виражені нею, але й те, що їй хочеться ними поділитися, тобто, у неї є внутрішнє спонукання до того, щоб висловити свої думки та почуття [40, с. 7].

А. Богуш і Н. Гавриш зазначають, що застосування активних способів навчання сприяють не простому відтворенню мовленнєвих одиниць, а насамперед осмисленому продукуванню власного висловлювання. Оскільки механізм породження зв'язного висловлювання обов'язково пов'язаний із мотивацією. Вони стверджують, що дошкільників потрібно залучати до розігрування мовленнєвих ситуацій, що сприяє розвитку зв'язного мовлення і усвідомлення дітьми важливості їхніх переказів, розповідей. Чим більше матеріалу для осмислення надасть педагог, чим повніше, багатше, цінніше буде цей матеріал, тим набагато змістовнішими будуть висловлювання дитини, тобто дитина буде озброєна потрібними знаннями. Важливо не просто давати дітям «зразки мови», а стимулювати мовленнєве висловлювання, постійно надихати на творчість і заохочувати до самовираження себе через мовлення [5, с. 183].

І.Паласевич наголошує, що важливим для розвитку зв'язного мовлення є період дошкільця. Оскільки на даному етапі діти вже здатні складати описові та сюжетні розповіді, міркувати та висловлювати свої думки засобами мовлення, переконувати інших, аргументовано пояснювати. У цей час діти активно вживають пряму мову, використовують засоби логіко-емоційної виразності. Старший дошкільник вміє пояснити зміст майбутньої гри, домовитись, про здійснення ігрового задуму [34].

Також, вище зазначений автор стверджує, що протягом старшого дошкільного віку відбувається перехід від діалогічного мовлення до

розгорнутого зв'язного висловлювання. За допомогою монологічного мовлення дитина ділиться своїми думками з іншими, коментує свої дії, виражає власні почуття і ставлення до інших та довкілля. Відбувається усвідомлення мовлення як об'єктивної реальності [34].

А.Богущ та Н.Гавриш зазначають, що зв'язне мовлення дітей старшого дошкільного віку досягає достатнього рівня розвитку. Дітям притаманна надзвичайна мовленнєва активність. Вони вирізняються серед інших балакучістю, допитливістю, яка супроводжується нескінченними запитаннями. Активний словник містить абстрактні поняття, узагальнені слова, багатозначні слова, синоніми, антоніми. Дошкільник уміє класифікувати предмети за ознаками, властивостями [5].

Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку відбувається завдяки створенню розвивального мовленнєвого середовища, в якому дитина активно вступає у мовленнєву взаємодію з іншими. Під час спілкування дошкільники формулюють запитання, дають відповіді, доповнюють один одного, використовуючи різноманітні мовленнєві засоби, що забезпечують зв'язність тексту.

А.Аніщук зазначає, що у старшого дошкільника з'являється потреба й прагнення зрозуміти інших і бути зрозумілим. Спрямованість на комунікацію, потреба й прагнення зрозуміти інших і бути зрозумілим змушують дошкільника будувати висловлювання у формі, яка забезпечує взаєморозуміння. Так створюються передумови для збагачення активного словника, більш розгорнутої й повнішої передачі своїх думок і переживань [2].

На думку Л. Калмикової, усне мовлення дитини старшого дошкільного віку відбувається у трьох основних різновидах: по-перше, у формі вигуку, що не є справжнім мовленням, а тільки засобом передачі будь-якої експресії - повідомлення про дію та стан за допомогою кодів мови; вони є афективними мовленнєвими реакціями, що виникають мимовільно, - як відповідь на несподіване, дивовижне (чи цікаве) явище; по-друге, як діалогічне мовлення, яке здійснюється або як відповідь на запитання, або як розмова; по-третє, у

формі монологічного мовлення, що реалізується в різних функціонально-смыслових структурах: розповіді (для передачі часової послідовності дій) або опису (для характеристики людей, явищ, станів, дій, що існують одночасно) - відображення темпоральних зв'язків, а також міркування - відображення причинно-наслідкових зв'язків [24].

Н.Гавриш зазначає, що навчаючи дітей зв'язного мовлення, слід звертати увагу на інтонацію, логічний наголос, вчити дошкільників добирати найбільш влучні для вираження даної думки слова, складати речення різної конструкції, використовувати різноманітні мовленнєві засоби, які служать для зв'язку слів у реченні [11, с.49].

У закладі дошкільної освіти діти оволодівають діалогічним та монологічним мовленням. Основними формами діалогічного мовлення є *розмова, бесіда та полілог*. В. Яшина зазначає, що дошкільників слід навчати вести діалог. Розмова вихователя з дітьми є найбільш поширеним методом формування діалогічного мовлення, адже педагог постійно спілкується з дітьми і така розмова відбувається у довільній формі, супроводжується вказівками, запитаннями, поясненнями тощо. Обов'язково під час розмови потрібно орієнтуватися на досвід дитини, їх знання і уявлення про навколишній світ [51].

Основним методом розвитку діалогічного мовлення у дітей є *бесіда*. Сучасні методисти А. Алексєєва та В. Яшина зазначають, що мовленнєва діяльність дитини в процесі бесіди відрізняється від звичайної розмови передусім внутрішнім програмуванням, плануванням свого висловлювання, більшою його довільністю [1; 51].

Дошкільників навчають монологічного мовлення - складанню *самостійної розповіді та переказу*.

Таким чином, розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку проходить динамічно і відбувається у двох основних формах діалозі та монологі. Кожна з цих форм має свої специфічні особливості, які зумовлюють зміст і характер методики їх формування. Основними методами

формування діалогічного мовлення є розмова вихователя з дітьми та бесіда; монологічного мовлення – самостійна розповідь, що реалізується в описі, повідомленні, міркуванні та переказ. Особливості розвитку зв'язного мовлення визначають характер педагогічних дій, використання широкого спектра методів і прийомів, систематичну й цілеспрямовану роботу педагогів та батьків. Головним фактором впливу на розвиток зв'язного мовлення є соціальне середовище, в якому дитина розвивається.

1.3. Сюжетна картина як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників передбачає навчання дітей складати різні типи розповідей. Серед них досить поширеною є описова розповідь, для складання якої дуже часто використовують сюжетні картини та серії картин. Для дошкільників важливою умовою є осмислення загального змісту картини, встановлення зв'язків героями сюжету, об'єктами.

Важливий вклад в розробку навчання дітей складати різні типи розповідей внесли А. Усова, Л. Пен'євська, М. Коніна. Вони стверджували, що тільки за допомогою організованого навчання можна добитися позитивних результатів у формуванні навичок розповідання. Такі науковці, як А. Богуш, Н.Гавриш, О.Білан досліджували роль картини щодо навчання дітей розповіданню. Серед праць дослідників можна виокремити і сюжетну картину. У працях науковців представлено вимоги до написання картин, система роботи з картинами, методи та прийоми, які доцільно використовувати у роботі з дітьми щодо розвитку зв'язного мовлення з використанням картини. Науковці зазначають, що розповідання за картиною забезпечує оволодінню структурою зв'язної розповіді, розвитку правильного розуміння співвідношень змісту та форми мовлення.

А.Люблінська стверджує, що розуміння картини передбачає бачення кожної фігури в загальному плані, сюжетне ядро всієї картини; встановлення

зв'язків між основними предметами, перш за все просторових; виділення деталей картини, тобто другорядного аналізу [30]. Автор підкреслює, що картина викликає у дошкільників зорові образи, які дуже легко запам'ятовуються. Тому педагоги мають вчити дитину розглядати їх, виділяти основне. Старші дошкільники уже спроможні зосереджуватися на важливих моментах, довше утримувати увагу, правильно сприймати задум художника, усвідомлювати зображене, виділяти головну сюжетну лінію та другорядні деталі [30].

Н. Ветлугіна писала про важливість проведення підготовчої роботи під час навчання розповідання. Для цього потрібно, зазначає науковець, визначити структуру розповіді, наявність мовленнєвих засобів виразності, особливості їх використання. У складі підготовчого періоду виділяються декілька етапів. Основним завданням першого етапу є навчити дітей правильно сприймати художній твір, виділяти основне в ньому, орієнтуватися в послідовності подій. Другий етап передбачає формування умінь щодо складання розповідей. При цьому використовуються такі методи, як розповідання за заданим початком, закінченням або частиною розповіді. Складання розповіді за сюжетом є завданням третього етапу [9].

Л.Пеньєвська зазначає, що успіх навчання розповідання залежить від розуміння дітьми сюжету картинок. За її дослідженнями, дошкільникам складніше складати розповідь за сюжетною картинкою, ніж за предметною. Причиною цього може бути не достатнє використання сюжетних картинок з метою розвитку у дошкільників зв'язного мовлення [35].

Є.Тихеева пропонує наступні методичні прийоми роботи з картинками: розповідь за картинкою, описування предметів, порівняння, підбір картинок до теми, підбір картинок до оповідання [45, с.102],

Є.Івчатова, О.Галкіна визначають вимоги до серії сюжетних картинок, які використовують з метою навчання дітей складати оповідання. Такими вимогами є:

- до серії картинок мають входити не менше чотирьох картинок, які поєднані одним сюжетом;
- картинки повинні бути чіткими і кольоровими;
- зміст пов'язаний з навколишньою дійсністю, доступний для сприйняття дітьми [22].

Розгляд сюжетної картини дитина супроводжує мовленням. І педагог має підтримувати дитячу розповідь, шляхом навідних запитань керувати їхньою увагою та мовою. Підбираючи сюжетні картини варто дотримуватись наступності щодо переходу від простих сюжетів до більш складних.

Ще з другої молодшої групи педагог за допомогою запитань спонукає дітей до розгляду картинок і називання зображених предметів чи об'єктів. Дітей середнього віку підводить до опису демонстраційних картин, на яких не багато предметів і мало персонажів. Такий опис здійснюється спільно з вихователем. Старші дошкільники описову розповідь складають самостійно, або має місце частковий зразок оповідання щодо одного з епізодів, чи складений план. На даному віковому етапі важливим є навчання дітей бачити не лише те, що зображено на картині, а й розвивати їхню уяву, додумувати попередні чи наступні події.

А.Богущ та Н.Гавриш одним із чинників, що впливає на глибину сприймання дошкільниками сюжетних картин виділяють життєвий та художній досвід дітей, рівень художньо - естетичного сприймання, зміст і тематику картин, правильно організовану роботу щодо їх розглядання [7].

Т.Поліщук зазначає, що структура заняття з навчання розповіді за змістом сюжетних картин включає дві частини: організація сприймання дітьми змісту картини та керівництво процесом розповідання. Стверджує, що якість дитячих розповідей, тобто другої частини заняття, значною мірою залежить від продуманої, ретельно проведеної першої, яка забезпечує глибоке сприймання та усвідомлення дітьми картини [37].

А.Дементьева - Бородич виділяє наступні прийоми навчання дітей розповіданню: зразок розповіді вихователя; складання розповідей за

частинами; план розповіді; колективний його аналіз; запитання; підказка; вказівка; оцінка дитячої розповіді [19].

А.Богущ, Н.Гавриш зазначають, що поступово повний зразок розповіді вихователя змінюється частковим, коли дитині надається лише фрагмент майбутньої розповіді, а далі малюк самостійно придумує сюжет [7, с.11].

Є.Івчатова, О.Галкіна, виділяючи сюжетні картинки як наочні об'єкти навчання, вадливу роль відводять слову вихователя, яке спрямовує сприйняття дітей, пояснює та називає зображене. Окремі картини та серії сюжетних картин і є джерелом, що визначає зміст наступної розповіді, дитячих розмірковувань. Запитання вихователя, зазначають автори, є основним методичним прийомом, що допомагають дітям найточніше визначати властивості та якості предметів, відношень між зображуваними об'єктами. Оскільки такі запитання змушують дітей не лише виділяти об'єкти та їх якості, а й пояснювати доступні розуміння дитині явища [22].

Тому при навчанні складання оповідання за серією сюжетних картинок у дітей формується вміння розвивати сюжетну лінію, вигадувати нові назви відповідно до змісту, об'єднувати окремі частини висловлювання тексту. Оскільки, складаючи оповідання за серією сюжетних картинок, дитина розповідає про зміст кожної з них, пов'язуючи ці картинки в одну розповідь. При цьому формуються вміння дотримуватися послідовності, логічності при створенні зв'язного висловлювання. А правильно і точно сформульовані запитання педагога спонукатимуть дитину до поширеної відповіді, розмірковування.

Н.Гавриш пропонує використовувати метод моделювання при складанні розповідей за сюжетними картинками. Такий метод фіксує увагу дітей на змістовому аспекті, тобто на побудові сюжетної лінії, послідовності основних епізодів розповіді [11].

А.Яценко стверджує, що мовленнєвотворча діяльність дітей під час розповідання за змістом сюжетних картин стане більш ефективною, якщо ґрунтуватиметься на прагненні дошкільнят до експериментування над мовним

матеріалом, до виконання винахідницьких завдань, спрямованих на формування вміння сприймати зображення через уявні можливі відчуття від зіткнення з різними об'єктами, уявні звуки, смаки та аромати й передавати їх у зв'язному висловлюванні [50].

Сюжетні картинки використовують в роботі зі старшими дошкільниками для формування в них уміння складати творчі розповіді. Як зазначають А.Богущ, Н.Гавриш, навчання дошкільників розповідання за серією сюжетних картин, що «унаочнює логічну структуру (початок – зав'язка– основна частина – кульмінація – розв'язка) розповіді, яку складають діти, візуалізує планування власного висловлювання, сприяє формуванню таких якостей мовлення, як плавність, зв'язність, логічність» [6].

Методику застосування серій сюжетних картин у роботі з дітьми старшого дошкільного віку з метою розвитку зв'язного мовлення розробила і О. Смирнова. Вона зазначала, що при розгляданні картини діти зосереджують свою увагу на сюжеті, виразності образів, стосунках та діях персонажів. Серія картин передбачає послідовне розгортання сюжетної лінії, чітко виокремлені композиційні частини розповіді (перша картина — початок, зав'язка; друга, третя -розкриття основного змісту; четверта або п'ята — закінчення), щоб при переході від картини до картини зберігалися смислові та граматичні зв'язки між частинами висловлювання (картинами) [43].

О.Короткова радить організовувати складання оповідань та вигадкування казок використовуючи гумористичні картинки [26].

Таким чином, сюжетні картини виступають ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Оскільки в основі розповіді про зображене на картинці знаходиться опосередковане сприйняття навколишнього життя. Сюжетна картинка розширює і поглиблює уявлення дитини про соціальні та природні явища, може впливати на емоції дітей, викликає інтерес до розповідання. Засвоєння абстрактного значення мовних одиниць, обумовлене оволодінням логічними операціями

узагальнення, порівняння, зіставлення, абстрагування дозволяє дитині скласти різні види розповідей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Проаналізувавши науково-педагогічну літературу можна зробити висновки, що питання розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку

вивчалось багатьма науковцями, серед них А. Зрожевська, С. Ласунова, Н. Луцан, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Любашина, А. Чулкова, а навчання дітей складати сюжетні розповіді досліджували О. Білан, Н. Водолага, Н. Гавриш, В. Захарченко, Т. Постоян, Л. Шадріна та ін.

У розділі виділено та проаналізовано такі поняття: «зв'язне мовлення», «текст», «дискурс», «діалог», «монолог», «діалогічне мовлення», «монологічне мовлення», «контекстне мовлення», «ситуативне мовлення», які є визначальними у розгляді висунутої нами проблеми.

Наслідком зв'язного мовлення є *текст* - словесно виражений продукт мовленнєво - розумової діяльності людини, якому властива завершеність, структурна цілісність, визначена цілеспрямованість та прагматична настанова. Терміном «дискурс» науковці характеризують як продукт усного мовлення. Зв'язне мовлення реалізується в двох основних формах – *діалозі* та *монологі*, може бути *ситуативним* та *контекстним*. Побудова діалогічного та монологічного висловлювання вимагає від мовця вияву творчості, вміння продумати зміст, правильності його словесного оформлення. В діалозі добір слів регулюється певною системою правил, тобто має підпорядковуватися загальним закономірностям побудови тексту. *Ситуативне* мовлення пов'язане з конкретною ситуацією, у *контекстному* мовленні зміст зрозумілий із самого контексту висловлювання.

Розвиток зв'язного мовленням у дітей старшого дошкільного віку проходить динамічно і відбувається у двох основних формах діалозі та монологі. Кожна з цих форм має свої специфічні особливості, які зумовлюють зміст і характер методики їх формування. Основними методами формування діалогічного мовлення є розмова вихователя з дітьми та бесіда; монологічного мовлення – самостійна розповідь, що реалізується в описі, повідомленні, міркуванні та переказ. Особливості розвитку зв'язного мовлення визначають характер педагогічних дій, використання широкого спектра методів і прийомів, систематичну й цілеспрямовану роботу педагогів та батьків.

Головним фактором впливу на розвиток зв'язного мовлення є соціальне середовище, в якому дитина розвивається.

Сюжетні картини виступають ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Такі картинки та серії сюжетних картин є джерелом, що визначає зміст наступної розповіді, дитячих розмірковувань. Успіх навчання розповіданню залежить від розуміння дітьми сюжету картинок. Тому педагоги мають вчити дитину розглядати їх, виділяти основне.

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ СЮЖЕТНИХ КАРТИН

2.1. Методика констатувального етапу дослідження

З метою вивчення сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, нами був проведений констатувальний експеримент.

Мета констатувального етапу дослідження полягає у підборі діагностичних методик вивчення рівня сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників та ролі педагогів щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей.

Для реалізації цієї мети передбачається розв'язання таких завдань:

- підібрати діагностичні методики;
- визначити критерії і показники розвитку зв'язного мовлення у дітей;
- вивчити стан сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку та виділити рівні;
- з'ясувати роль педагогів у становленні зв'язного мовлення у дітей.

Нами були підібрані наступні методики: діагностичні методики на вивчення зв'язного мовлення у дітей, розроблені Н.Смольниковою та, як додатковий метод, бесіда з дітьми. З педагогами було проведено анкетування і здійснено аналіз календарного плану з розвитку мовлення, математичні і статистичні методи дослідження.

Об'єктами дослідної уваги є дошкільники старшої групи та педагоги закладу дошкільної освіти. В експерименті взяли участь 15 дітей, 6 вихователів

Методика на вивчення зв'язного мовлення у дітей включає:

- 1) завдання щодо аналізу літературного тексту з позиції зв'язності, розуміння теми, структури;
- 2) завдання на складання оповідання;
- 3) завдання на складання розповіді за серією сюжетних картинок.

Завдання 1.

Мета: виявити розуміння дітьми структури тексту, порушення цілісності структури тексту та вміння придумувати початок оповідання.

Методика виконання. Кожній дитині читається оповідання В.Сухомлинського «Лялька під дощем» (див. дод. А), в якому випускається початок. Після читання дітям ставимо запитання: «Чи все було зрозуміло в оповіданні? Якої частини в оповіданні не вистачає? Про що може розповідатися на початку оповідання?»

Критерії оцінки відповідей:

1. Дитина помічає відсутність початку та пропонує свій варіант. Це свідчить про усвідомлене розуміння структури тексту - 3 бали.
2. Діти відповідають на запитання тільки після навідних чи додаткових запитань – 2 бали.
3. Діти, що не впоралися із завданням отримують – 1 бал.
4. Відмовилися відповідати – 0 балів.

Завдання 2.

Мета: виявити вміння дошкільників складати казку.

Методика виконання. Дітям пропонується вигадати казку і дати їй назву. Жодних вказівок щодо виконання завдання не дається. У старшому дошкільному віці діти уже знають структуру казки, жанрові особливості. Звертається увага дітей, що не можна переказувати знайому казку, сам сюжет має бути вигаданий. Перевіряється уміння дітей складати творчі розповіді, що є одним із завдань розвитку зв'язного мовлення.

Виконання завдання оцінюється за такими *критеріями:*

- 1) вираженість казкового змісту;
- 2) відповідність назви змісту;
- 3) логічність, закінченість побудови;
- 4) граматична правильність мови;
- 5) використання мовленнєвих виражальних засобів: епітетів, порівнянь, метафор, пестливих слів, тобто, різних художніх засобів.

Кожна відповідь, що відповідає запропонованим критеріям, оцінюється по 3 бали, загальна сума – 15 балів.

Кількість набраних балів свідчить про рівень сформованих умінь складати казку:

0-6 балів низький рівень;

9-12 балів – середній рівень;

13-15 балів – високий рівень.

Завдання 3.

Мета: виявити вміння дітей встановлювати логічні зв'язки зображеного на картинках і будувати зв'язну розповідь.

Методика виконання. Для виявлення вміння дітей складати розповіді за серією картинок, необхідно враховувати особливості сприйняття. Слід підібрати серії із трьох картинок, де чітко виражені початок дії, його розгортання та кінець; з чотирьох картинок, де перша– початок, друга та третя – середина, четверта –закінчення.

Обстеження проводиться індивідуально. Порядок пред'явлення картинок різний, залежно від мети. Перед розповіддю дається час для розгляду всієї серії картин.

Дітям пропонується серія із трьох сюжетних картинок, розкладених довільно, не в заданому порядку. Вихователь звертається до дитини: «Уважно подивися на ці картинки, розклади їх у потрібному порядку і склади розповідь, дай їй назву». У протоколах фіксується те, як дитина прийняла завдання, як приступила до його реалізації, всі її дії та мовленнєві засоби.

При аналізі оповідань варто враховувати показники зв'язності мовлення, розуміння теми, розвиток сюжетної лінії, структурну організацію тексту, різноманітність засобів зв'язку, плавність, виразність.

При аналізі результатів виділяється три рівня.

1. Багатство змісту, відповідність назви змісту, композиція (чітко виражені структурні частини), виразність мови, наявність типів зв'язку між реченнями та всередині них, граматична правильність мови, різноманітність лексичних засобів оцінюємо у 3 бали.

2. Цікавий зміст, відповідність назви змісту, наявність кількох способів зв'язку речень, граматична правильність, різноманітність лексичних засобів, використання засобів виразності – 2 бали.

3. Неоригінальний зміст, неточна назва оповідання, однакові засоби зв'язку між реченнями, превалювання формально-вигаданих засобів, граматична неправильність мови, бідний словниковий запас - 1 бал.

4. Відмова від відповіді – 0 балів.

Таким чином, за результатами виконання всіх трьох завдань визначаємо рівень сформованості зв'язного мовлення дошкільників.

Наступним методом у нас була *бесіда* з дошкільниками, яку було використано з метою вивчення сформованості діалогічного мовлення дітей. Бесіда проводилась за змістом оповідання В.Сухомлинського «Камінь» (див. дод. Б). Даний твір передбачено освітньою програмою розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» .

Метод бесіди: виявити уміння дошкільників зв'язно відповідати на запитання, пояснювати свою думку, доводити, обґрунтовувати.

Бесіду проводили індивідуально, за відсутності сторонніх людей. Тривалість бесіди не перевищувала 5-10 хвилин. Було передбачено варіант, небажання дитини розмовляти або ознаки втоми. У такому разі бесіда припинялася, попереджаючи ймовірність у дитини негативної налаштованості на неї. Бесіда проводилась в одній і тій самій формі й послідовності пред'явлення запитань до кожної дитини.

Бесіда з дітьми:

- Яку користь отримують люди від криниці?
- Які були дії хлопчика, коли він побачив криницю?
- Для чого він кинув у криницю камінь?
- Що ви можете сказати про вчинок хлопчика?
- Які наслідки були після таких його дій?
- На вашу думку, дідусь здогадався хто винен у тому, що засохла криниця і зникла навколишня природа?

- Чого ця казка навчає?

Нами були виділені *показними* сформованості діалогічного мовлення. До них належать: дотримання теми діалогу; швидке реагування на хід бесіди; уміння зв'язно, логічно висловлювати свою думку; дотримання правил ведення діалогу.

Підібрані методики забезпечують вивчення сформованості у старших дошкільників монологічного та діалогічного мовлення, що є основними характеристика зв'язного висловлювання дитини.

Робота з педагогами передбачала вивчення їх діяльності щодо виконання завдань з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку та використання засобів, які сприяють мовленнєвому розвитку дітей.

З цією метою нами було проведене *анкетування* вихователів та проаналізовано календарний план з розвитку мовлення старших дошкільників.

Нами було розроблено *анкету* (див.дод.В.), зміст запитань спрямовувався на вивчення практичної діяльності вихователів щодо розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

В анкетуванні взяли участь 6 вихователів. Анкети були роздані педагогам для самостійного опрацювання змісту і написання відповідей. Нами було сказано вступне слово з метою позитивного налаштування вихователів на співпрацю.

Анкета складалася з трьох розділів. Перший розділ включав запитання спрямовані на з'ясування загальної інформації про педагога (його вік, освіта, посада, педагогічний стаж). Цікаво було дізнатися, який досвід педагогічної діяльності мають вихователі. Другий блок вмщував запитання, за якими вивчалось розуміння педагогами важливості даної проблеми, їх обізнаність щодо використання різних засобів і методів ефективних в роботі з дітьми. Третій блок передбачав збір інформації щодо використання педагогами сюжетних картинок у роботі з дітьми з метою розвитку їх зв'язного мовлення. Оскільки предметом нашого дослідження є саме цей аспект. Аналіз відповідей вихователів надасть інформацію щодо організації ними освітнього процесу в

межах якого забезпечується реалізація завдань з розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.

Крім анкетування, нами було використано *метод аналізу календарного плану* з розвитку мовлення. Наша увага була зосереджена на плануванні форм робіт з розвитку зв'язного мовлення, засобів і методів, які сприяють формуванню даної якості у дітей. Звертали увагу на те, чи планували педагоги використання сюжетних картин в роботі з розвитку мовлення дошкільників.

Для аналізу плану, нами були виділені наступні критерії:

- відповідність вимогам освітньої програми, за якою працює дошкільний заклад, у частині освітнього напрямку «Мовлення дитини»;
- дотримання послідовності виконання завдань щодо розвитку зв'язного мовлення дошкільників;
- різноманітність форм, засобів та методів роботи з дітьми в означеному напрямку.

Для обробки та аналізу зібраних матеріалів використано *методи математичної статистики*.

Таким чином, нами підібрано діагностичні методики, які дозволять вивчити рівень сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників та роль педагогів у даному процесі. Взаємодоповнюваність і послідовність методів дослідження дають підстави говорити про об'єктивність здобутої інформації.

2.2. Визначення рівнів сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

З метою вивчення сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, нами було використано ряд методик, які дозволили виявити

уміння дітей аналізувати літературні твори, складати оповідання, розповіді за серією сюжетних картинок. Дані вміння засвідчують рівень розвитку зв'язного мовлення.

Перед тим, як проаналізувати отримані результати дослідження, нами були виділені критерії та показники, за якими ми і визначали рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей. За основу були взяті критерії та показники, розроблені О.Ушаковою.

Таблиця 2.1

**Критерії та показники сформованості зв'язного мовлення дітей
старшого дошкільного віку**

Критерії	Показники
Змістовність	Повнота змісту розповіді, цікавий сюжет; сформованість монологічного, діалогічного мовлення;
Логічна послідовність	вміння розпочати розповідь і правильно закінчити; логічний перехід від однієї частини до іншої, відсутність зайвих слів, повторень.
Граматична правильність	правильне граматичне оформлення речень, наявність смислового зв'язку між реченнями;
Точність мовлення	доречне використання слів для передачі думки;
Багатство мовлення	уміння використовувати різноманітність мовленнєвих засобів.

Перше завдання передбачало виявлення уміння дошкільників складати оповідання. При читанні оповідання було випущено початок, тому ми прагнули з'ясувати, по-перше, наскільки діти зрозуміють структуру тексту і зуміють визначити пропущену частину і, по-друге, запропонують початок до оповідання. Саме оповідання невелике за змістом, тому не потребувало багато часу для його читання. Тим більше, оповідання було нами взято з переліку творів для читання дітям старшого дошкільного віку з програми розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі».

Більшість дітей помітили, що структура тексту порушена і не вистачає початку, оскільки не зрозуміло, як лялька опинилася на вулиці. Наприклад, Саша Р. «Ні, не зрозуміло, як лялька Зіна опинилася на вулиці». Маша В.: «Так, зрозуміло, не вистачає початку до оповідання». Рома Н. «Дівчинка напевне забула ляльку на вулиці». Оксана М. «Вдень дощу не було і дівчинка вийшла з лялькою погуляти». Спочатку були такі репліки від дітей. Коли з'ясували, що пропущено початок до оповідання, ми запропонували дітям придумати його.

Критеріями оцінки відповідей були бали. Ми отримали наступні результати: 28% дітей справились із завданням, отримавши при цьому по 3 бали. Це свідчить про усвідомлення ними розуміння структури тексту і оволодіння зв'язним висловлюванням. 54% дошкільників потребували додаткових чи навідних запитань і рівень сформованості їх зв'язного мовлення ми оцінили у 2 бали, що відповідає середньому. Решта дітей (18%) практично не справились із завданням.

Друге завдання ставило за мету перевірити уміння дітей зв'язно складати художній текст. Дітям було запропоновано скласти казку, при цьому жодних вказівок не давали. У цьому віці дошкільники ознайомлені із змістом багатьох казок, але завдання передбачало складання нової казки на довільну тематику. Більшість дітей у зміст своєї казки переносили героїв уже знайомих їм казок, змінюючи розвиток подій. Частина дітей склали оповідання замість казки. Біля 20% дошкільників самотійно не могли виконати завдання.

Проаналізувавши результати, було встановлено, що 22% дошкільників склали казку у відповідності до визначеної назви, дотримуючись послідовності розгортання сюжету. Спостерігалась граматична правильність у побудові речень, наявність мовленнєвих виражальних засобів, зокрема епітетів, порівнянь, метафор, пестливих слів. 58% склали казку, зміст якої дуже наближений до знайомих їм казок. Сюжетна лінія мало чим відрізнялася від тих казок, з якими діти знайомилися на заняттях. Спостерігалися граматичні помилки. І 20% дітей не склали казку. Їхня розповідь складалася з окремих речень, не пов'язаних між собою за змістом, будь-яка творчість відсутня. Таким чином, більшість дітей (58%) набрали від 9 до 12 балів, що засвідчує середній рівень сформованості умінь складати зв'язну розповідь; 22% дошкільників продемонстрували вміння складати творчі розповіді, правильно і доречно користуватися мовленнєвими засобами, в тому числі художніми, при складанні казки. Це свідчить про високий рівень розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників. І 20% залишається дітей на низькому рівні, що відповідає набраними ними від 0 до 6 балів.

Третє завдання включало використання сюжетних картинок для складання зв'язних розповідей. Аналізуючи отримані результати, можна сказати, що більшість дітей мали труднощі при розкладанні картинок у потрібному порядку, часто порушували їх послідовність, структурну організацію тексту. У частини дітей розповіді були дуже короткі, що означає бідний словниковий запас, невміння складати речення, не сформованість зв'язного мовлення.

Враховуючи показники зв'язності мовлення, нами було виділено три рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей, в залежності скільки балів набрала кожна дитина. Дошкільники, які продемонстрували вміння складати розповідь у відповідності до сюжету картинок, дотримуючись чітко виражених структурних частин, володіння різноманітними лексичними засобами, отримали по 3 бали. У таких дітей сформовані вміння та навички складати зв'язний текст за серією картинок. Середні здібності засвідчили діти, які не

з змогли чітко виразити структурні частини загального сюжету, відтвореного на картинках. У них сформовані уміння зв'язно будувати речення, використовувати лексичні засоби, однак при поєднанні речень у зв'язний текст, вони зазнавали труднощів. Таким дітям ми ставили по 2 бали і віднесли їх до середнього рівня. Низький рівень умінь складати зв'язну розповідь за серією картин виявили діти, які не змогли скласти сюжетну розповідь, навіть з допомогою експериментатора. Дітей, які взагалі відмовлялися від виконання завдання – не було.

Отже, аналіз виконаних завдань показує, що переважає середній рівень розвитку зв'язного мовлення у дітей. Деякі малята не вміють складати зв'язні розповіді. У частини дошкільників рівень їх зв'язного мовлення відповідає програмовим завданням. Діти в більшості добре розуміють структуру тексту, бачать її недостатню частину, наповнюють її змістом. У частини дітей виникли складнощі щодо порушення цілісності тексту, їм було складно помітити відсутність початку і запропонувати свій варіант, але вони вміють розкласти сюжетні картинки - ці діти відносяться до середнього рівня. До низького рівня зв'язного мовлення відносяться діти, які мають малий словниковий запас, погано розвинену пам'ять і розмовне мовлення. Дуже багато дітей не змогли правильно розкласти сюжетні картинки, а декому була потрібна наша допомога.

Бесіда з дітьми передбачала вивчення сформованості діалогічного мовлення дошкільників. Провівши бесіду з дітьми за змістом оповідання В.Сухомлинського «Камінь», ми прийшли до наступних висновків. Дошкільники добре знають зміст оповідання, оскільки аналізували його в межах занять з розвитку мовлення. Всі діти наводили аргументи про користь, які отримують люди від криниці. Однак, були і такі діти, які перепитували, що таке «криниця»? Це зовсім не значний відсоток дошкільників (біля 5%), але сам факт говорить про те, що дітям не зрозуміле дане слово. Відповідаючи на запитання бесіди, дошкільники намагалися правильно будувати речення, підбирати слова, які найкраще розкриють зміст висловлюваної думки.

Діалогічне мовлення включало різні частини мови, більшість дошкільників активно використовували прикметники з метою характеристики самої криниці і вчинку хлопчика. Поряд із виділенням особливостей зв'язного висловлювання, ми звертали увагу і на розуміння дітьми морального вчинку хлопчика і до яких наслідків такий вчинок може призвести. Аналіз відповідей дітей дав можливість виділити декілька груп, кожна з яких мала свої особливості розвитку зв'язного мовлення, зокрема, діалогічного. 25% дошкільників характеризувалися достатньо сформованим зв'язним мовленням. Їм притаманним було вміння давати повні відповіді, правильно підбирати слова і словосполучення, об'єднувати їх у речення; доречне використання слів, уміння використовувати різноманітні мовленнєві засоби. Відповіді правильні, вирізнялися глибиною думки, простежувався зв'язок з особистим досвідом дітей. 56% дітей володіли зв'язним мовленням на середньому рівні. Вони розуміли зміст запитань, тому давали правильні відповіді, однак часто вони були короткі, поверхові; переважали однотипні фрази, в більшій мірі позбавлені емоційності. Інколи діти потребували навідних запитань чи підказки. Решта дітей відповідали одним словом або словосполученням, відповіді були не повні, логіка викладу думки порушувалася. Дошкільники повторювали слова, спостерігалось порушення смислового зв'язку між словосполученнями, граматичного оформлення.

Проаналізувавши результати проведеного дослідження та взявши до уваги виділені критерії та показники, нами були виділені рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку: *достатній, середній, низький*.

Таблиця 2.3.

Якісно-кількісна характеристика рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей

Рівні	Характеристика рівнів	Кількісний розподіл (%)
<i>Достатній рівень</i>	Дитина має сформоване діалогічне і монологічне мовлення. Уміє розпочати і закінчити розповідь, скласти цікавий сюжет, уміє здійснювати логічний перехід від однієї частини до іншої. Володіє вмінням граматично правильно оформити речення, узгодити слова в роді, числі, відмінку, поєднати їх між собою. Доречно використовує слова для передачі думки; уміє використовувати різноманітність мовленнєвих засобів. Зв'язно та виразно відтворює текст під час переказу. Використовує практично всі понятійні одиниці тексту, вміє будувати власне висловлювання, володіє виразним мовленням. Відповіді розгорнуті, повні, не потребує допомоги вихователя.	25
<i>Середній рівень:</i>	Дитина володіє діалогічним та монологічним мовленням. Розпочинає і закінчує розповідь, однак виникають труднощі при складанні сюжету розповіді та логічного переходу від однієї частини до іншої. Інколи трапляються помилки при оформленні речення, узгодженні слів в роді, числі, відмінку. Уміє підбирати слова для передачі думки, зв'язно відтворювати текст під час переказу, але мовлення не виразне. Використовує всі частини мови, здатна побудувати власний текст. Відповідаючи на запитання, часто обмежується не повними відповідями, інколи потребує підказки дорослого.	56
<i>Низький рівень.</i>	Діалогічне та монологічне мовлення розвинене на низькому рівні. Дитина має труднощі при побудові зв'язного висловлювання, не вміє самостійно розпочати або закінчити розповідь. Складає сюжет тільки з допомогою педагога. Спостерігаються помилки в граматичній будові речення та словах. Відповідає одним словом, не вміє правильно сформулювати запитання. Не вміє користуватися мовними засобами виразності. Зазнає значних труднощів під час складання різних типів розповідей. Не вміє самостійно планувати свою розповідь; композиційна структура побудови розповіді порушена.	19

Отже, 25% старших дошкільників мають достатній рівень сформованості зв'язного мовлення; 56% - середній і 19% перебувають на

низькому рівні. При аналізі виконання всіх завдань можна зробити наступні висновки:

- зв'язність мови значно знижувалася при складанні самостійної розповіді, порівняно з переказом;
- при складанні розповіді не всі діти використовують засоби виразності, деякі діти не можуть регулювати гучність і швидкість мови;
- діти допускають помилки при утворенні різних граматичних форм, також у дошкільників виникають складності у правильній побудові складних речень. Діти вживають зайві слова (а, ну, ось, потім), деякі діти мають порушення фонетичної системи мови.

Програма другого напрямку констатувального етапу була спрямована на роботу з педагогами. Шляхом анкетування проаналізовано роль педагогів у розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.

Аналіз відповідей *вихователів* на запитання анкети, дає можливість стверджувати, що всі вихователі вважають розвиток зв'язного мовлення дошкільників важливою проблемою, адже від рівня мовленнєвого розвитку залежатиме формування особистості дитини, її готовність до подальшого шкільного навчання і становлення соціальних навичок.

З метою формування діалогічного та монологічного мовлення у дітей педагоги надають перевагу таким засобам як художня література, гра, спілкування, зразок мовлення вихователя. Переважна більшість педагогів (56%) виокремлюють художню літературу і розігрування творів за ролями. На їх думку, використання драматизації та інсценізації сприяє розвитку діалогічного мовлення, формує комунікативні уміння, розвиває всі сторони зв'язного висловлювання. 18% педагогів більше використовують різні види мовленнєвих ігор, які спонукають дітей вступати в діалог один з одним, будувати мовленнєві висловлювання за вимогами гри. Велике значення приділяють сюжетно-рольовим іграм, коли дошкільники самі вибирають собі ролі, домовляються, озвучують сюжет гри, будують зв'язний текст, яким має бути зрозумілим іншим. І тільки 26% педагогів виділили сюжетні картинки,

які використовують у роботі з дітьми з метою навчання складати розповіді. Педагоги виділили і серію картин, за якими діти складали розповіді. У старшій групі застосовують серії картин на гумористичні теми (автори Л. Бондаренко, А. Дементьєва); серію сюжетних картин «Допомогли друзі», «Пори року», «Лісові мешканці готуються до зими», «Наша ділянка влітку і восени» та ін. Особливу увагу у використанні сюжетних картин, педагоги звертають на формування у дошкільників умінь складати сюжетні розповіді, або, якщо застосовують серію картинок за сюжетом твору – навичкам переказу. Картинки служать своєрідною моделлю, за якою дошкільники переказують сюжет твору. Отже, як показало анкетування, не всі вихователі використовують сюжетні картинки для розвитку зв'язного мовлення дошкільників.

Проаналізувавши календарний план роботи вихователя з розвитку мовлення дітей, ми побачили, що в закладі систематично і послідовно планується та організовується робота щодо розвитку зв'язного мовлення дітей. Розвиток зв'язного мовлення відбувається на запланованих заняттях, під час ігрової діяльності, театралізованих заходів. Ми побачили, що педагоги планують різні види робіт, під час яких особлива увага звертається на розвиток зв'язного мовлення дошкільників. Дітей залучають до розігрування сюжетів казок, внаслідок чого розвивається як діалогічне, так і монологічне мовлення. Була запланована розвага, темою якої є драматизація казок І.Франка «Лисичка і журавель», «Заєць і їжак» (старший вік). Але у плані не було зазначено використання сюжетних картин. Можливо, в процесі проведення занять їх використовували, але окремо сплановано не було.

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження засвідчують, що у дошкільному закладі планується робота щодо розвитку зв'язного мовлення у дошкільників, використовуються різні форми, методи роботи з дітьми. Але вихователі недостатньо уваги приділяють сюжетним картинкам як дієвому засобу розвитку діалогічного та монологічного мовлення дітей. Тому наступним етапом нашого наукового дослідження буде

обґрунтування педагогічних умов та розробка системи роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетних картин.

2.3. Обґрунтування педагогічних умов та система роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетних картин

Результати констатувального етапу дослідження дали підстави оцінити процес розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників як такий, що потребує уваги з боку дорослих. Тому теоретичний аналіз наукових джерел та отриманих результатів нашого дослідження уможливив визначення педагогічних умов, сприятливих для розвитку зв'язного мовлення у дітей засобом сюжетних картин. Під педагогічними умовами А.Найн розуміє сукупність об'єктивних можливостей методів, прийомів, форм, змісту, засобів педагогічного управління та матеріально просторового середовища, що забезпечують успішне вирішення поставлених та спроектованих завдань [31]. Є.Хриков підкреслює, що педагогічні умови створюються педагогами і розуміє їх суть як обставини, що обумовлюють певний напрямок розвитку педагогічного процесу [47].

А.Аніщук у межах свого наукового дослідження прийшла до висновку, що оптимізацію мовленнєвого розвитку дитини не може задовольнити якась одна педагогічна умова чи декілька умов, які не пов'язані між собою сутнісними зв'язками. Тому необхідно підібрати комплекс умов, де кожна наступна умова буде слугувати досягненню однієї з послідовних конкретизованих цілей на шляху до зазначеної кінцевої мети. Отже, кожна попередня умова готує підґрунтя для наступної, що й характеризує їхній взаємозв'язок [2].

А. Богуш та Н. Гавриш виокремлюють чинники, які впливають на глибину та адекватність сприймання дітьми сюжетних картин: життєвий та

художній досвід дітей, рівень художньо - естетичного сприймання, правильно організований процес розглядання картин [6].

Беручи до уваги висновки науковців, нами були визначеня наступні педагогічні умови, реалізація яких буде сприяти розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами сюжетних картин чи серій картин. Це: *організація роботи з дітьми щодо сприймання змісту сюжетних картин та розвиток мотивації до складання розповідей за картиною; стимулювання у дітей позитивного емоційного стану під час розповідання; забезпечення формування у дітей елементарних уявлень про структуру тексту, умінь помічати головне в ньому; залучення дошкільників до командного методу складання розповід за картиною чи серією картин; використання методу моделювання при навчанні дошкільників складати розповіді за картиною і серією картин; стимулювання дошкільників до роботи над мовним матеріалом, виконання дослідницьких, творчих завдань; дотримання способів презентації сюжетних картин.*

І.Паласевич зазначає, що структура заняття з навчання розповіді за змістом сюжетних картин включає дві частини: організація сприймання дітьми змісту картини та керівництво процесом розповідання. Якість дитячих розповідей, на думку науковця, залежить від продуманої, ретельно проведеної першої, яка забезпечує глибоке сприймання та усвідомлення дітьми картини [34].

Опишемо систему роботи з дітьми щодо навчання їх складати розповіді за змістом картини. У межах такої роботи будуть задіяні виділені нами педагогічні умови. В основу нашої системи роботи покладені наукові дослідження таких науковців та практиків: А.Богуш, Н.Гавриш, Н.Головченко, О.Іванищиної, І.Паласевич, М.Портян, А.Яценко та ін.

Нижче пропонуємо *рекомендації* щодо організації сприймання дітьми змісту сюжетних картин.

1. Аналіз назви картини. Темами картин для старшої групи можуть бути наступні: «Будуємо місто», «Прийшла весна», «Мешканці лісу»,

«Збираємо урожай», «Допомагаємо друзям», «Зимові розваги», «Новенька», «Вірний друг», «Свято на галявині» та інші.

Запитання до дітей:

- Чому саме так називається картина?
- А яку назву можна дати іншу? Чому?

Дані запитання надають можливість дошкільникам оцінити картину загалом, щоб потім детально її охарактеризувати. При цьому активізується мовленнєва діяльність дітей, мисленнєві процеси, оскільки діти задіюють свій особистий досвід, пригадують побачене чи почуте, аналізують, співставляють з назвою картини. Дошкільники висловлюють власну думку за допомогою мовленнєвих засобів, продукують зв'язні висловлювання. Як ефективний прийом, можна використати навідні запитання.

2. Сприймання дітьми змісту сюжетної картини.

Використовуються *прийоми*, запропоновані І.Паласевич:

- а) ігрові та логічні, творчі завдання (наприклад, «Вихід за межі зображеного»);
- б) віртуальні діалоги, які допомагають уявно «увійти» в ситуацію, зображену на картині;
- в) діалоги між живими й неживими об'єктами за сюжетом картини;
- г) перевтілення (входження в образ) у конкретний об'єкт на картині;
- д) зображення пантомімою свого образу;
- е) розповідь від імені одного з персонажів картини;
- є) складання описових загадок, римівок;
- ж) ігри драматизації за змістом картини [34].

Наступні *прийоми* роботи із сюжетними картинками:

1. Педагог розкладає серію сюжетних картинок, пропонує дитині їх розглянути. Потім дорослий читає оповідання, а малюк має підняти ті картинки, які відповідають саме тому сюжету, який читає вихователь в цю мить.

2. Дитині дають предметні картинки, а педагог показує сюжетні картинки, супроводжуючи їх розповіддю. Дитина має підібрати предметні картинки до цієї серії сюжетних картинок.

3. Педагог читає оповідання і сам розкладає картинки. Далі картинки прибираються, а дитині пропонується повторити зміст оповідання, супроводжуючи свою розповідь викладанням картинок у певній послідовності. Якщо дитина відчуває труднощі, педагог може поставити навідні запитання.

4. Перед дитиною розкладаються картинки у певній послідовності. Педагог розпочинає розповідь за сюжетом першої картинки, а далі пропонується дитині продовжити розповідь, але вже за сюжетами наступних картинок, викладених перед нею.

5. Дитині пропонується розглянути серію картинок у певній послідовності. Потім дитина перевертає картинки та розповідає їх зміст по пам'яті.

6. Дитині пропонується розглянути серію картинок і скласти сюжетну розповідь, придумуючи діалоги до сюжету. Також дитина має придумати назву своїй розповіді.

Поступовий перехід від заняття номенклатурного характеру, коли діти перераховують зображені предмети, об'єкти, до занять, що вправляють у зв'язному мовленні (відповідні питання і складання невеликих оповідань).

3. Далі пропонуємо *ігри з використанням серії картинок*, запропоновані А.Каленик, що сприяють формуванню вмінь дотримуватися логічної послідовності в складеній розповіді [23].

«Місце для картинки»

Мета: навчити дотримуватись послідовності під час розповіді.

Хід гри. Перед дитиною викладають серію картинок, але одну картинку не розміщують у ряду, а дають дитині для того, щоб вона знайшла їй потрібне місце. Після цього просять дитину скласти розповідь про відновлену серію картинок.

«Виправи помилку»

Мета: навчити встановлювати правильну послідовність дії.

Хід гри. Перед дитиною розкладають серію картинок, але одна картинка лежить не на своєму місці. Дитина знаходить помилку, кладе картинку на потрібне місце, а потім складає розповідь за серією картинок.

«Яка картинка не потрібна?»

Мета: навчити знаходити зайві для цієї розповіді деталі.

Хід гри. Перед дитиною викладають серію картинок у правильній послідовності, але одну картинку беруть з іншого набору. Дитина має знайти непотрібну картинку, прибрати її, а потім скласти розповідь.

«Склади дві розповіді»

Мета: навчити розрізняти сюжети різних оповідань.

Хід гри. Перед дитиною кладуть вперемішку два набори серійних картинок і просять викласти відразу дві серії, а потім скласти оповідання з кожної серії.

«Намалюй казку»

Мета: навчити складати малюнок до тексту, використовувати його при розповіді.

Хід гри. Дитині читають текст казки та пропонують записати її зміст за допомогою малюнка. Дитина самостійно має підготувати серію послідовних малюнків за якими потім розповідає казку. На допомогу може прийти вихователь, оскільки дитині самій буде важко виконати дане завдання. Або можна попросити іншу дитину справитись з даним завданням.

4. Використання командного методу та методу моделювання при складанні розповідей за змістом сюжетних картин.

Навчання дошкільників складати розповіді може включати *командний метод*, який запропонувала Н.Гавриш, а також *метод моделювання*.

Мета використання методу: активізація зв'язного мовлення, засвоєння структури висловлювань, привернення уваги дітей до власного мовлення та висловлювань своїх товаришів, формування оцінно-контрольних дій.

Хід роботи. Формуються команди з 4 – 5 осіб – за бажанням вихованців. Участь при складанні розповіді беруть всі діти кожної команди. При цьому забезпечується висока мовленнєва активність всіх дітей. Умовою, яку мають дотримуватися діти, є неповторення розповіді інших. Кожна команда складає свою розповідь.

Використання методу моделювання.

За допомогою даного методу відбувається фіксація уваги дітей на змістовому аспекті, тобто на побудові сюжетної лінії, послідовності основних епізодів розповіді. Суть моделювання полягає в тому, що за допомогою певних схематичних позначок чи предметів заміників діти моделюють послідовність розгортання сюжетної лінії, тобто перед розповіданням складають план розповіді в картинках або символах [11, с. 42].

А.Яценко розробила методичні поради щодо навчання дітей творчого розповідання (фантазування), які ми включили до своєї системи роботи з дітьми щодо розвитку їх зв'язного мовлення засобами сюжетних картин.

1. Виокремлення об'єктів, зображених на картині (Чарівник «Ділийко»).
2. Встановлення різного рівня зв'язків і взаємодій між об'єктами (Чарівник «Додавайко»).
3. Опис картини за допомогою різних аналізаторів (Чарівники: «Я тільки чую», «Я відчуваю запах», «Я сприймаю дотиком», «Я відчуваю смак»).
4. Опис картини засобами прямої та символічної аналогії. Скарбничка образних характеристик (Чарівник «Порівняйко»).
5. Створення оповідань фантазій із використанням прийому переміщення в часі (Чарівник «Відставай – забігай»).
6. Складання оповідань від імені будь-якого героя. Точка зору (Чарівник «Перетворяйко») [50, с. 12 – 13].

Наступним *етапом є організація роботи з використанням серії сюжетних картинок (див. дод. Г).*

Робота буде проводитись із підгрупою дітей або індивідуально.

У ранковий або вечірній час, у спокійній обстановці. Час гри з серією картин не повинен перевищувати 10-15 хв.

Етапи роботи із серією картин:

1. Паровозик з картинок.
2. Назви місце, де відбуваються події.
3. Визнач час подій.
4. Знайди спільних героїв на картинах.
5. Назви дії героя і здогадайся, навіщо він це робить.
6. Що за чим.
7. Склади розповідь.

Базова модель складання оповідання:

1. Якось...
2. У такому місці...
3. Такий об'єкт...
4. Робив (робили) для того-то...
5. Потім робив (дія та мета дії...
6. І далі по кожній картинці розповідається про об'єкт, його дії та мету дій...
7. В результаті вийшло те – те й те (узагальнення)
8. Придумати назву оповіді, що вийшла.
9. Складання розповіді про сюжетні картини.

Для складання оповідання використовують багатофігурні картинки із зображенням кількох груп дійових осіб добре знайомого дітям сюжету. («Дочки – матері», «Зимові розваги» і т. д.) Але не варто обмежуватися лише картинами, призначеними для дошкільнят. Також дітям пропонується жанровий живопис, здатний хвилювати дитину, викликати бажання обговорити побачене. Треба, щоб дитина бачила особливості композиції картини, палітри кольорів, зуміла висловити своє ставлення до зображеного сюжету на картині, при описі жанрової картини - відчучи майстерність художника і його настроїв. При аналізі картини необхідно приділяти увагу

побудові оповідання. Як план при складанні оповідань за картиною добре використовувати картки – символи:

- знак запитання;
- символ, що позначає місце дії;
- дійові особи, зображені на картині;
- дії героїв картини;
- їхній одяг;
- настрій та характер дійових осіб;
- палітра кольорів;
- символ «серце» (діти розповідають про те, які почуття викликає у них картина).

При виборі картини з допомогою символів діти засвоюють зразкову схему послідовного опису: називають пору року, перераховують предмети ландшафту в послідовності, визначають їх просторовим розташуванням, описують зображені об'єкти, висловлюють своє ставлення до картини. Робота з картиною проводиться як індивідуально, так і на підгрупових заняттях. У процесі підготовчої роботи дошкільнята навчаються аналізувати та узагальнювати зображення на картині, у них формується цілісне та одночасно диференційоване уявлення про зображену ситуацію. На фронтальному занятті діти справляються із завданням скласти розповідь за картиною, можуть логічно скласти зміст, використовуючи різноманітну лексику та образні порівняння.

Загальні вимоги до роботи з картиною:

1. Роботу з навчання дітей розповіді за картинкою рекомендується проводити, починаючи з другої молодшої групи.

2. При підборі сюжету необхідно враховувати кількість намальованих об'єктів: чим молодші діти, тим менше об'єктів має бути зображено на картині.

3. Після першої гри картина залишається в групі на весь час занять (2-3 тижні) і постійно перебуває у полі зору дітей.

4. Ігри можуть проводитись з підгрупою та індивідуально. При цьому не обов'язково, щоб усі діти пройшли кожен гру з цією картиною.

5. Кожен етап роботи (серія ігор) слід розглядати як проміжний. Результат етапу: розповідь дитини з використанням конкретного розумового прийому.

6. Підсумковим вважатиметься розгорнута розповідь дошкільника, побудована ним самостійно з допомогою засвоєних прийомів.

Дотримання способів презентації сюжетних картин

(автори: А.Богущ, Н.Гавриш) [6]

1. Послідовний розгляд картин, із яких відкрита на початку заняття лише перша.

Педагог пропонує дітям здогадатися, що зображено на наступній картині. Показ наступної картини відбувається тоді, коли фантазія дітей вичерпується. Такий прийом допомагає підтримувати інтерес дітей протягом тривалого часу. До кожної з картин вихователь добирає відповідні запитання та лексикограматичні завдання (вправи, ігри, творчі завдання). За кожною картиною складається розповідь, обсяг якої поступово збільшується: спочатку тільки за змістом першої картинки, згодом – першої та другої; першої, другої та третьої тощо.

2. Одночасне подання дітям усіх картинок, які вони самі мають розмістити в логічній послідовності.

Потім заняття відбувається за стандартною схемою – послідовний розгляд кожної картини за запитаннями та складання розповідей.

3. Три перші картини закриті, остання відкрита.

У межах першої частини заняття озвучуються колективні творчі фантазії дітей щодо початку розповіді. Далі послідовно відкриваються картини і складаються розповіді.

4. На початку заняття відкриваються перша та остання картинки.

Після фантазування дітей про зміст середніх картинок послідовно розглядаються всі картинки, за якими складаються розповіді.

5. Показ картинок через одну.

Складаючи розповідь, дошкільники дофантазують пропущені епізоди і об'єднують їх за змістом у загальній розповіді.

Протягом презентації картинок та складання дітьми зв'язних розповідей педагог має долучати дітей до оцінки та аналізу власних розповідей та інших дітей.

Технологія використання авторських конспектів занять щодо складання розповідей за картиною і серії сюжетних картинок для розвитку зв'язного мовлення дітей

Заняття з ознайомлення дітей з картинами можуть проводитися по-різному. Заняття зазвичай включає дві частини: *розгляд картини з питань, заключне оповідання педагога.*

На заняттях у старшій групі діти вперше підводяться до складання оповідань.

У старшій групі використовуються всі види складання оповідань за картинками: описова розповідь з предметних і сюжетних картин, розповідь за пейзажною картиною та натюрмортом.

Продовжується робота з розвитку вміння характеризувати найістотніше за картиною. Виділення суттєвого. Найбільш яскраво виступають у підборі назви картини, тому дітям даються завдання на кшталт «Як назвав цю картину художник?», «Придумаємо назву», «Як можна назвати цю картину інакше?»

Далі пропонуємо зразки занять спрямованих на розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників через навчання складання розповідей за картиною і серією сюжетних картинок, розроблених О.Іванщиною (див. дод.Д).

У межах проведення таких завдань, автором вирішуються наступні завдання:

- підбір найбільш ефективних методів, прийомів, засобів, що сприяють мотивації дітей до мовленнєвої активності;

- формування умінь і навичок, необхідних для складання розповідей за картиною чи серією сюжетних картинок;
- збагачення словника та формування граматичного ладу мовлення дітей у процесі роботи з картиною і сюжетними картинками.

Для розвитку зв'язного мовлення автор пропонує використовувати наступні картини і серії сюжетних картинок:

- «Їжаки»;
- «Купання ведмежат»;
- «Верблюди»;
- «Кролики»;
- «Кішка з кошенятами»;
- «Як Міша рукавичку загубив»;
- «Ведмежа на прогулянці»;
- «Дівчинка і їжак»;
- «Як подружки врятували кошеня».

Пропонуємо наступний конспект заняття розроблений А.Помазуною).

**Заняття з мовленнєвого розвитку
(зв'язне мовлення: складання розповіді**

**за серією сюжетних картинок за допомогою методу наочного
моделювання)**

Тема: «Ми знімаємо кіно»

Мета: вчити складати та розширювати досвід дітей у складанні сюжетних розповідей за допомогою методу наочного моделювання; привчати висловлюватися логічно, без повторів, пауз, жестикуляції; вчити вживати пряму мову персонажів; формувати елементарні навички творчого

розповідання завдяки придумуванню кінця розповіді; познайомити з поняттям «кіно», «дитячий фільм», професіями кінематографу.

Збагачувати словник словами: режисер, оператор, актори, гример, костюмер, декоратор, знімальний майданчик.

Збагачувати уявлення про навколишній світ, зимове явище та події за допомогою різних аналізаторів, довольність пізнавальних процесів.

Розвивати зорове, слухове сприйняття, пам'ять, увагу, зв'язне мовлення.

Виховувати культуру спілкування, спонукати дітей до мовленнєвої взаємодії з однолітками.

Матеріал: мнемотаблиці на кожную дитину, мнемоквадрати, сюжетні картинки до розповіді, відео лист від снігової королеви, елементи обладнання знімального майданчику, іграшки ведмедика, зайчика, магнітна дошка.

План заняття:

1. Організаційний момент
2. Створення інтересу до змісту заняття (запрошення на зйомки кінофільму)
3. Мовленнєва гра «Професії в кіно»
4. Мовленнєва вправа «Бачу, чую, відчуваю».
5. Розгляд ілюстрацій, викладення їх в певній послідовності для складання розповіді.
6. Підібрати нове закінчення до історії
7. Дидактична гра «Підбери картку-схему до ілюстрації»
8. Викладання вихователем кадрів фільму.
9. Повторення кадрів фільму вихователем
10. Робота дітей.
11. Підсумок заняття.

Отже, на основі методичних матеріалів науковців та практиків, нами було розроблено систему роботи щодо розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами сюжетних картинок.

Для педагогів пропонується проведення *консультації* на тему: «Роль картини у розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку» (див. дод. Ж).

Також підготовлено *методичні матеріали* на тему: «Навчаємо дошкільників розповідати історії за серією сюжетних картин» (див. дод. З), в основу яких покладено ідею доктора психологічних наук, професора О.Смирнової, автором методичних матеріалів є Н.Гавриш. Методичні матеріали включають способи подання картин, взаємозв'язок серії сюжетних картинок і літературних творів, виховного потенціалу занять, категорії добору творів.

Пропонується для педагогів *майстер-клас* «Навчаємо дітей розповідати історії за серією сюжетних картин на основі літературних творів» (автор Н.Гавриш) (див. дод. К).

Таким чином, нами були виділені і включені в систему роботи педагогічні умови, реалізація яких буде сприяти розвитку діалогічного та монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Реалізація, вище названих умов, буде забезпечуватись професійною компетентністю та особистими якостями педагога. А запропонована система роботи, що включає методичні розробки відомих науковців та практиків в галузі дошкільної освіти, може бути використана в практичній діяльності педагогів в роботі зі старшими дошкільниками щодо розвитку зв'язного мовлення засобом сюжетних картин.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Комплексна методика констатувального етапу дослідження забезпечила вивчення стану сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників. Уможливила виділення нами рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей та дала підстави для характеристики змісту та форми мовленнєвих висловлювань кожного рівня.

Нами було виділено такі рівні сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників: достатній, середній, низький. Критеріями та показниками виступили: змістовність (повнота змісту розповіді, цікавий сюжет; сформованість монологічного, діалогічного мовлення); логічна послідовність (логічний перехід від однієї частини до іншої, відсутність зайвих слів, повторень); граматична правильність (правильне граматичне оформлення речень, наявність смислового зв'язку між реченнями); точність мовлення (доречне використання слів для передачі думки); багатство мовлення (уміння використовувати різноманітність мовленнєвих засобів).

Встановлено, що більшість дошкільників перебувають на середньому рівні сформованості зв'язного мовлення (56 %), 25% володіють достатнім рівнем і 19% дітей знаходяться на низькому рівні розвитку зв'язного мовлення. Виділення нами низького рівня сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників засвідчує необхідність педагогічного впливу з боку вихователів.

Вихователі виступають важливим чинником формування зв'язного мовлення у дошкільників. У закладі дошкільної освіти планується робота щодо розвитку зв'язного мовлення у дошкільників, використовуються різні форми, методи роботи з дітьми, але вихователі приділяють недостатньо уваги сюжетним картинкам як дієвому засобу розвитку діалогічного та монологічного мовлення дітей.

Виділено і обґрунтовано педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетних картин та розроблено систему роботи спрямовану на розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетних картин. Для педагогів підготовлено консультацію, методичні матеріали, майстер клас. Педагогам представлено ефективну сучасну технологію навчання дітей розповідання за серією сюжетних картин на основі літературних творів.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведення дослідження, ми прийшли до таких висновків за висунутими у дослідженні завданнями.

За першим завданням:

1. Окреслили та розкрили зміст основних понять дослідження: «зв'язне мовлення», «текст», «дискурс», «діалог». «монолог», «ситуативне мовлення», «контекстне мовлення».

Зв'язне мовлення – це таке мовлення, яке відображає у мовленнєвому плані всі істотні зв'язки свого предметного змісту. Мовлення може бути незв'язним з двох причин: або тому, що ці зв'язки не усвідомлені і відсутні в думці того, хто говорить, або тому, що ці зв'язки не виявлені належним чином в його мовленні, хоча й представлені в його думках .

Текст -- словесно виражений продукт мовленнєво - розумової діяльності людини, якому властива завершеність, структурна цілісність, визначена цілеспрямованість та прагматична настанова.

Дискурс характеризує продукт саме усного мовлення. Науковці визначають дискурс як зв'язний текст у поєднанні з екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін.) чинниками, тобто текст узятий у процесуальному контексті.

Діалог – це форма мовної комунікації, учасники якої обмінюються репліками - висловлюваннями, по суті, є чергуванням слуханням та промовлянням здебільшого невеличких, неповних речень простої будови, якими обмінюються співрозмовники.

Монолог - мовлення однієї людини, орієнтоване на сприймання його іншими людьми, яке не передбачає миттєвого, безпосереднього відгуку слухачів. Мовлення розгорнуте, потребує більшої уваги, детального запам'ятовування змісту, спирається на мислення, використовуються поширені речення, точна лексика.

Ситуативне мовлення – це мовлення, яке може бути зрозумілим тільки в конкретній ситуації. Ситуативне мовлення не відбиває змісту думки в мовленнєвих формах. Зміст його зрозумілий співрозмовнику тільки за умови врахування ним тієї ситуації, про яку розповідає дитина, а також за допомогою жестів, міміки, рухів, інтонації, які часом замінюють дитині звукове мовлення.

Контекстне мовлення – це зв'язне мовлення, яке може бути зрозумілим на основі свого предметного змісту, мовленнєвого контексту. Ситуативні й контекстні моменти завжди перебувають у внутрішньому взаємозв'язку та взаємопроникненні.

Отже, проаналізовані нами поняття є визначальними у розгляді висунутої нами проблеми. Вони взаємопов'язані, доповнюють одне одного та складають своєрідний причинно наслідковий ряд, що відображає певні етапи у розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.

За другим завданням:

Проаналізовано особливості розвитку зв'язного мовлення у дошкільному дитинстві. Даній проблемі присвячені дослідження таких науковців: О. Гвоздева, Л. Виготського, І. Зимньої, О. Леонтєва, М. Попової, А. Богуш А. Гончаренко, Л. Варзацької, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін.

За визначенням науковців, зв'язне мовлення формується у дітей протягом усього дошкільного дитинства. Ранній вік є основним періодом розвитку мовлення дитини. Якісним новоутворенням є оволодіння активним розмовним мовленням. Завершується формування граматичної правильності мовлення: дитина навчається правильно змінювати слова, узгоджувати їх з іншими, встановлює словотворчі зв'язки. Вдосконалюється структура складносурядних та складнопідрядних речень.

Головною формою спілкування залишається діалогічне мовлення. Мовлення дітей старшого дошкільного віку досягає достатнього рівня розвитку. Діти характеризуються надзвичайною мовленнєвою активністю, балакучістю, допитливістю, завершується засвоєння граматичних форм, відмінкових закінчень, зв'язне мовлення стає більш складним у структурному плані, розгорнутим, логічним і послідовним. Головним фактором впливу на розвиток зв'язного мовлення є соціальне середовище, в якому дитина розвивається.

За третім завданням:

Розкрито значення сюжетних картин для розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. Встановлено, що структура заняття з навчання розповіді за змістом сюжетних картин включає дві частини: організація сприймання дітьми змісту картини та керівництво процесом розповідання. Якість дитячих розповідей, тобто другої частини заняття, значною мірою залежить від продуманої, ретельно проведеної першої, яка забезпечує глибоке

сприймання та усвідомлення дітьми картини. Прийомами навчання дітей розповіданню є: зразок розповіді вихователя; складання розповідей за частинами; план розповіді; колективний його аналіз; запитання; підказка; вказівка; оцінка дитячої розповіді. Запитання вихователя є основним методичним прийомом, що допомагає дітям найточніше визначати властивості та якості предметів, відношень між зображуваними об'єктами.

Таким чином сюжетні картини виступають ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Оскільки в основі розповіді про зображене на картинці знаходиться опосередковане сприйняття навколишнього життя. Сюжетна картинка розширює і поглиблює уявлення дитини про соціальні та природні явища, може впливати на емоції дітей, викликає інтерес до розповідання.

За четвертим завданням:

На основі узагальнення наукових джерел визначено критерії та показники сформованості зв'язного мовлення дошкільників: змістовність (повнота змісту розповіді, цікавий сюжет; сформованість монологічного, діалогічного мовлення); логічна послідовність (логічний перехід від однієї частини до іншої, відсутність зайвих слів, повторень); граматична правильність (правильне граматичне оформлення речень, наявність смислового зв'язку між реченнями); точність мовлення (доречне використання слів для передачі думки); багатство мовлення (уміння використовувати різноманітність мовленнєвих засобів).

Окреслені критерії і показники виступили підґрунтям для виокремлення рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку:

достатній, середній, низький. Встановлено, що більшість дошкільників перебувають на середньому рівні сформованості зв'язного мовлення (56 %), 25% володіють достатнім рівнем і 19% дітей знаходяться на низькому рівні розвитку зв'язного мовлення. Той факт, що частина дітей має низький рівень розвитку зв'язного мовлення, говорить про те, що даний напрямок потребує подальшої роботи педагогів щодо розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.

Вихователі виступають важливим чинником формування зв'язного мовлення у дошкільників. У закладі дошкільної освіти планується робота щодо розвитку зв'язного мовлення у дошкільників, використовуються різні форми, методи роботи з дітьми, але вихователі приділяють недостатньо уваги сюжетним картинкам як дієвому засобу розвитку діалогічного та монологічного мовлення дітей.

За п'ятим завданням:

Виділено і обґрунтовано педагогічні умови та розроблено систему роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетних картин.

Педагогічними умовами формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є: організація сприймання дітьми змісту сюжетних картин та розвиток мотивації у дітей до складання розповідей за картиною; стимулювання у дітей позитивного емоційного стану під час розповідання; забезпечення формування у дітей елементарних уявлень про структуру тексту, умінь помічати головне в ньому; залучення дошкільників до командного методу складання розповідей за картиною чи серією картин; використання методу моделювання при навчанні дошкільників складати розповіді за картиною і серією картин; стимулювання прагнення дошкільників до експериментування над мовним матеріалом, до виконання винахідницьких завдань; заохочення дітей до виконання творчих завдань; дотримання способів презентації сюжетних картин. Забезпечення у дошкільному закладі, виділених

нами педагогічних умов, сприятиме успішному формуванню зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку з використанням сюжетних картин.

Розроблено систему роботи, яка включає форми, методи та засоби розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників засобом сюжетних картин. Основна увага спрямовувалась на роботу з дошкільниками і передбачала проведення занять, ігрові логічні та творчі завдання, віртуальні діалоги та діалоги між живими й неживими об'єктами за сюжетом картини; складання розповідей, оповідань, вправи та ігри з використанням серії картинок.

Для педагогів розроблено консультацію на тему: «Роль картини у розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку»; майстер-клас «Навчаємо дітей розповідати історії за серією сюжетних картин на основі літературних творів» (автор Н.Гавриш); підготовлено методичні матеріали: «Навчаємо дошкільників розповідати історії за серією сюжетних картин».

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, такі, що повністю вирішують проблему розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників. Перспективними залишаються такі аспекти проблеми, як вивчення особливостей розвитку зв'язного мовлення дітей різної статі, у сюжетно-рольовій грі, комунікативній діяльності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М. М. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников. М. : Издательский центр «Академия», 2000. 400 с.
2. Аніщук А.М. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 . К., 2009. 258 с.
3. Аніщук, А. М. Мовлення як засіб самовираження старшого дошкільника: навч.-метод. посіб. для вихователів, практ. психологів, батьків та студентів дошк. від-нь пед. вишів; Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 113 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти України / під керівництвом Т.О.Піроженко. К.: Видавництво, 2021. 26 с.
5. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с
6. Богуш А., Гавриш Н. Вчимося розповідати. Складання розповідей за серіями сюжетних картин на основі літературних творів : навч.метод. посіб. К. МЦФЕРУкраїна, 2013. 32 с.
7. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Запрошуємо до розмови. Розповідання за сюжетними картинками: навч. метод. комплект для дітей старш. дошк. віку : метод. посіб. та 16 картин, 2ге вид. К. : Генеза, 2014. 48 с.
8. Богуш А М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : монографія. К.: Слово, 2004. 376 с.
9. Ветлугина Н.А. Основные проблемы художественного творчества детей. Художественное творчество и ребенок.М.: Педагогика, 1972. 287с.
10. Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования; науч. ред. Г.Н.Шелогурова. М.: Лабиринт, 1996. 416 с.
11. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навч.метод. посіб. К. : Шкільний світ, 2006. 120 с.
12. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. К.:Ред. загальнопед. газ. 2005. 128 с.

13. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною. Дошкільне виховання. 2003. №1. С. 7-9.
14. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981. 138 с.
15. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. С.189.
16. Глухов, В. П. Методика формирования навыков связных высказываний у дошкольников с общим недоразвитием речи : учебное пособие для вузов / В. П. Глухов. 2-е изд., испр. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2020. 231 с. URL: <https://urait.ru/bcode/449237>
17. Головин Б. Н. Основы культуры речи : учебник для вузов. 2-е изд., испр. М.: Высшая школа, 1988. 320 с.
18. Гончаренко А. Яким бути мовленнєвому заняттю? Дошкільне виховання. 2006. № 9. С. 19–20.
19. Дементьева – Бородич А.М. Методика развития речи детей: учебное пособие для студ.пед. интов по специальности «Дошкольная педагогика и психология». 2е изд. М.: Просвещение, 1981. 255 с.
20. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). К.: Довіра, 1999. 431 с.
21. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку. М.,1989. 220 с.
22. Ивчатова Е. Г., Галкина О.П. Развитие связной речи дошкольников через обучение составлению рассказов по картине и серии сюжетных картинок «Молодой учёный». № 23 (103) . Декабрь, 2015 г Педагогика. С.958 -959.
23. Каленик А.В. Складання розповіді про серію сюжетних картинок. URL: <https://regimos.ru/uk/electrical-engineering/serii-syuzhetnyh-kartin-dlya-detei-seriya-syuzhetnyh-kartinok.html>
24. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. К.: Фенікс, 2008. 497 с.

25. Калмикова Л. О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят. *Педагогіка і психологія*. 1996. №1. С. 51–55.
26. Короткова Э. П. Обучение детей дошкольного возраста рассказыванию. М.: Просвещение, 1982. 127 с.
27. Леушина А. М. Развитие связной речи у дошкольников. *Психология речи // Уч. заметки ЛГПИ им. Герцена*. 1941. 242 с.
28. Лосева Л.М. Как строится текст: пособ. для учителей; под ред. Г.Я Солганика. М.: Просвещение, 1980. 96 с.
29. Лурия О.Р. Язык и сознание / Под ред. Е.Д. Хомской. Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1998. 416 с.
30. Люблинская А. А. Активность и направленность дошкольника. *Хрестоматия по возрастной психологии*. Институт практической психологии. М., 1996. С. 216–228.
31. Найн А. Педагогические инновации и научный эксперимент. *Методология педагогики*. 1997. Ч.1. Вып. 4. С.78-86.
32. Орланова Н.А. Обучение дошкольников творческому рассказыванию дисс.канд.пед.наук. Киев, 1967. 223 с.
33. Павелків Р. В., Ципигайло О. П. Дитяча психологія. Академвидав, 2008, 431 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/498-dityacha-psihologiya-pavelkv-rv.html> (дата звернення: 11.06.2021).
34. Паласевич І. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобом сюжетних картин. *Молодь і ринок*. 2019, N 3. (170). С.60-65.
35. Пенъевская Л. А. Рассказывание детей старшей группы детского сада как средство обучения связной речи. *Известия АПН РСФСР*. 1948. Вип.16. С 111-143.
36. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія”. К., 2004. 40 с.
37. Поліщук Т.С. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольових ігор. Підготовка майбутніх фахівців у контексті

становлення Нової української школи: компетентнісний підхід: збірник наукових праць / за аг. Редакцією В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Завязун. Житомир: ФО-П «Н.М. Левковець», 2019. С. 174-177.

38. Попова М.И. Начало речевого общения у детей раннего возраста. Умственное воспитание детей раннего возраста / под ред. Е.Г. Радиной. М., 1968. С. 120 - 190.

39. Практикум з методики навчання української мови в загально - освітніх закладах: модульний курс: посібник для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. К.: Ленвіт, 2011. 366 с.

40. Репина З. А., Буйко В.И. Уроки логопедии. Екатеринбург: ЛИТУР, 2001. 207 с.

41. Рубинштейн С. Л. Развитие речи у детей. Основы общей психологии: в 2-т./ АПН СССР. М., 1989. Т.1. С. 480 – 483.

42. Свинарук Л. Розвиток зв'язного мовлення - запорука успішного навчання в школі. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/37/visnuk_17.pdf

43. Смирнова Є.А. Обучение старших дошкольников рассказыванию по серии сюжетных картин. М.: Просвещение, 1987. 204 с.

44. Смольникова Н.Г. Формирование структуры связного высказывания у старших дошкольников: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / НИИ дошк. восп. М., 1986. 23 с.

45. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста): пособие для восп. детского сада; под. ред. Ф. А. Сохина. 5-е изд. М.: Просвещение, 1981. 159 с.

46. Ушакова О. С. Развитие речи дошкольников. М.: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2001. 238 с.

47. Хриков Є.М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. Шлях освіти. 2011 № 2. С. 11-15.

48. Чекаліна В.А. Формування мовленнєвої компетентності дошкільників у процесі навчання переказу літературних творів. С.325-331.
URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4579/1/V_Chekalina_04_14_PL.pdf
49. Якубинский, Л.П. О диалогической речи / под ред. Л.В. Щербы. Спб., 2007. 259 с.
50. Яценко А.В. Джерельце творчості. ТРВЗ.Х. : Ранок, 2011. 176 с.
51. Яшина В.И. Теория и методика развития речи детей: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования; под общ. ред. В.И. Яшиной. М.: Издательский центр «Академия», 2013. 448 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Василь Сухомлинський
ЛЯЛЬКА ПІД ДОЩЕМ

Малюнок Світлани Іванік

Зіна вкладалася спати. А надворі почалася гроза. Гримів грім, з-за Дніпра насувалися чорні хмари. По залізному даху зашумів дощ. Блиснула блискавка, на мить стало ясно, як удень. Зіна побачила: на подвір'ї стоять калюжі води, йде дощ. Ой горе, що ж це таке? — на лавці, під дощем, лежить її лялька Зоя. Вона забула Зою на лавці. Як же це трапилось? Як же вона не згадала про Зою, лягаючи спати, як же вона не подумала про неї, коли почалася гроза? Від цих думок Зіні стало важко, і вона заплакала. А ще важче було від думки про те, що на лавці лежить під холодним дощем її Зоя... Зіна встала з ліжка, тихо відкрила двері, побігла на подвір'я. Дощ миттю змочив її сорочечку. Вона підбігла до лавки, взяла Зою, пригорнула її до грудей. Коли Зіна відкрила двері, мама включила світло й широко відкритими від страху очима дивилась на порожнє ліжко. Побачивши Зіну з притуленою до дитячих грудей лялькою, мама перевела дух. Вона зняла рушник, витерла Зіну, переодягла в суху сорочечку. Давши рушник, сказала:— Витри ж і Зою... Як же це ти її забула на лавці?

— Ніколи більше цього не буде, матусю...

ДОДАТОК Б

Василь Сухомлинський

КАМІНЬ

У лузі, під гіллястим дубом, багато років жила криниця. Вона давала людям воду. Під дубом біля криниці відпочивали подорожні.

Одного разу до дуба прийшов хлопчик. Він любив пустувати. Тож і подумав: «А що воно буде, як я візьму оцей камінь і кину його в криницю! Ото, мабуть, булькне дуже!» Підняв камінь, кинув його в криницю. Булькнуло дуже. Хлопчик засміявся, побіг і забув про свої пустощі.

Камінь упав на дно і забив джерело. Вода перестала заповнювати криницю. Криниця засохла. Засохла трава навколо криниці, і дуб засох, бо підземці струмки потекли кудись в інше місце. На дубі перестав мстити гніздо соловейко. Він полетів у інший луг. Замовкла соловейкова пісня. Сумно стало в лузі.

Минуло багато років. Хлопчик став дідусем. Одного разу він прийшов на те місце, де колись був зелений луг, стояв гіллястий дуб, співав соловейко, вабила прохолодна криниця. Не стало ні лугу, ні дуба, ні соловейка, ні криниці. Довкола пісок, вітер здіймає хмари пилюки.

«Де ж воно все поділося?» — подумав дідусь.

За матеріалами: Василь Сухомлинський, "Куди поспішали мурашки". Казки. Для дошкільного віку. Художник Галина Сокиринська. Київ, "Веселка", 1981, стор. 17.

Анкета для вихователів

Вивчення практичної діяльності педагогів щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку

Шановні колеги!

Просимо вас відповісти на запитання запропонованої анкети. Ваші об'єктивні відповіді допоможуть нам у дослідженні одного із аспектів розвитку мовлення *«Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобом сюжетних картин»*.

Дякуємо за допомогу!

Анкета

I.

1.1. Освіта.

1.2. Фах.

1.3. Стаж роботи в ЗДО.

1.4. В якій віковій групі ЗДО Ви зараз працюєте?

II.

2.1. Чи вважаєте ви розвиток зв'язного мовлення важливим завданням у мовленнєвому розвитку дитини?

2.2. Яким засобам надаєте перевагу у формуванні діалогічного та монологічного мовлення дошкільників?

2.3. Які методи використовуєте у роботі з дошкільниками щодо розвитку їх зв'язного мовлення?

III.

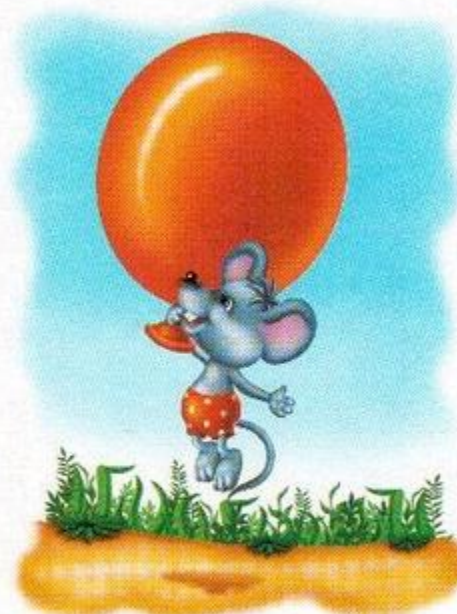
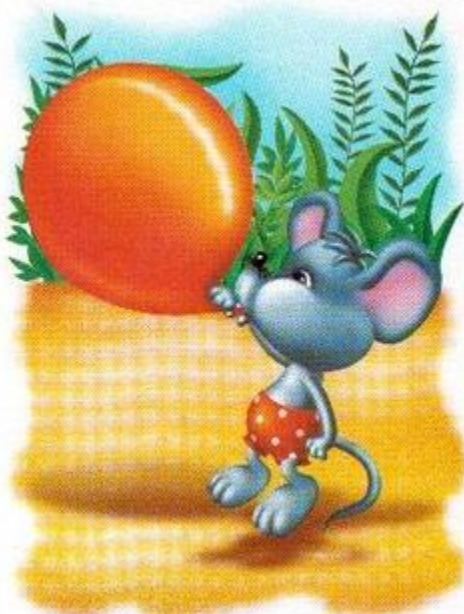
3.1. Чи вважаєте сюжетну картинку ефективним методом розвитку зв'язного мовлення дошкільників? Якщо так, обґрунтуйте свою думку.

3.2. Які сюжетні картинки використовуєте у роботі з дітьми?

3.3. Чи використовуєте серію сюжетних картинок? З якою метою?

ДОДАТОК Г

Сюжетні картинки

Навчання складання розповідей за картиною і серією сюжетних картинок (автор О.Іванщина)

1. Складання розповідей за картиною «Кішка з кошенятами»

Повідомити дітям, що вони сьогодні будуть вчитися складати розповідь за картиною. Але про яку тварину вони будуть розповідати, вони дізнаються тільки тоді, коли кожен з них відгадає свою загадку про цю тварину і швидко намалює відгадку. Загадки загадувались кожній дитині на вушко.

Гострі кігтики, м'які подушки;
 Шерсть пухнаста, довгі вуса;
 Муркоче, хлєпче молоко;
 Вмивається мовою, ховає ніс, коли холодно;
 Добре бачить у темряві;
 У неї хороший слух, ходить нечутно;
 Вміє вигинати спину, дряпається.
 У результаті у всіх дітей на малюнках вийшло зображення кішки.

2. Складання розповідей за серією сюжетних картинок «Ведмежа на прогулянці»

Пропонується дітям міні-кросворд. Він полягає у тому, що дітям потрібно було відгадати слова на картках шляхом підбору букв. В результаті вийшли слова ведмежа, їжак, бджола, ліс. Діти з цікавістю виконували завдання, оскільки вони були заінтриговані, їм було цікаво впоратися з подібним завданням. Далі дітям були представлені картинки з відгаданими персонажами, і робота продовжилася.

3. Складання розповіді за картиною «Кролики»

Дітям пропонувалося відгадати загадку, але не просту, а в якій «все навпаки». Тобто діти повинні були, проаналізувавши задану фразу, підібрати слова-антоніми, і в підсумку прийти до спільної думки і сказати правильну відповідь.

Можна навести приклади по кожному заняттю, але як видно з вище запропонованих, скрізь один результат: початок заняття створює інтерес, темп, робочий настрій, інтригує дітей, і тим самим спонукає до подальшої діяльності.

4. Складання розповідей за серією сюжетних картинок «Як Міша рукавичку загубив»

Дітям пропонувалася гра «Послухай і запам'ятай». Читалася розповідь про зиму. Мотивація була такою. По закінченні прослуховування необхідно

було згадати всі слова на тему «Зима», які зустрічалися в даному оповіданні, і на кожне слово покласти у кошик фішку-ялинку. По закінченні виконання завдання діти підраховували фішки. Створення ситуації необхідності спільного виконання завдання «спровокувало» дітей на досягнення результату, на прийняття в подальшому мети мовленнєвої діяльності.

5. Складання розповідей за серією сюжетних картинок «Як подружки врятували кошеня»

Дітям було запропоновано розділитися на дві команди і виконати завдання якомога краще. Отримані розповіді педагог записує. Потім відбувається їх обговорення з дітьми, далі розміщуються у батьківському куточку. Тут використовувався як змагальний мотив, так і семантичний. Дітям цього віку властивим є визначити, зафіксувати і зберегти результати своєї мовленнєвої діяльності.

6. Складання розповідей за серією сюжетних картинок «Дівчинка і їжак»

Діти змагалися у підборі слів на тему «Ліс». У протилежній стороні групи стояли два кошики для кожної з команд. На кожне слово учасники опускали жетони в них. В даному випадку змагальний мотив стимулював дітей впоратися із завданням на «відмінно». Їм було важливо згадати якомога більше слів і вивести свою команду вперед. По закінченні змагання підраховувалися жетони, і з'ясувалося, яка команда згадала більше слів на задану тему.

Таким чином, створюючи по ходу занять мотивацію діяльності, можна добитися, по-перше, створення інтересу до мовленнєвої діяльності, а по-друге, якості виконання завдань з поставленим цілям навчання.

7. Складання розповіді за картиною «Верблюди»

Використання вправи «Я починаю - ви продовжуєте». У даній вправі діти вправлялися в підборі слів-антонімів, а також у складанні складносурядних речень, а потім вживали подібні зразки у складанні власних оповідань.

На цьому ж занятті діти грали в гру «Чарівний ланцюжок». Її сенс полягає в тому, що педагог повинна була сказати кілька коротких речень. Наприклад, «На картині зображена верблюдиця». Хтось із дітей має доповнити ще одним словом. Наступна дитина до цього ланцюжка додає ще одне слово, і, таким чином подовжував пропозицію ще на одне слово.

Консультації для вихователів

Роль картини у розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.

Завдання розвитку зв'язного мовлення посідають центральне місце в загальній системі роботи з розвитку мовлення в дошкільному освітньому закладі. З допомогою добре розвинутою зв'язного мовлення дитина навчається чітко та ясно мислити, легко встановлює контакт із оточуючими, ініціює власні ідеї. Бере участь у різних видах дитячої творчості.

Одним із засобів розвитку зв'язного мовлення є розповідання за картиною. Саме картини служать найкращим матеріалом для цього. В основі розповіді по картині лежить сприйняття навколишнього життя. Картина не тільки розширює уявлення дітей про предмети і явища, але і впливає на емоції дітей, викликає інтерес до розповідання, спонукає говорити самих мовчазних і сором'язливих дітей, розвиває впевненість у своїх силах.

З розповідей діти запам'ятовують вираження і нові слова, якими користуються у повсякденному побуті, освоюють нові словосполучення, фрази, речення. Отже, розповіді збагачують дітей знаннями про історію, культуру свого народу, розвивають мовлення. Навчання розповіданню базується на наочному матеріалі, і перш за все на малюнках, ілюстраціях через які збагачується кругозір дітей. Розвивається їхнє образне мислення і зв'язна мова, то саме вони є найбільш цінним матеріалом у роботі з дошкільниками для розвитку зв'язного мовлення.

Користь картинки, на думку К. Ушинського, в тому, що діти привчаються тісно пов'язувати слово з уявленням про предмет, вчать логічно і послідовно висловлювати свої думки, тобто картинка, одночасно розвиває розум і мова.

Розуміння всієї ілюстрації вимагає: впізнання окремих предметів, що становлять «сюжетне ядро» всієї ілюстрації, виділення пози та місцезнаходження кожної фігури в загальному плані, встановлення зв'язків між основними предметами, насамперед, просторових зв'язків; другорядного аналізу, тобто виділення деталей ілюстрації.

Картини, малюнки, ілюстрації до літературних та фольклорних творів застосовують в освітньому процесі як засіб розумового (ознайомлення з навколишнім середовищем, розвиток уяви, сприйняття, уваги, мислення, мовлення, формування інтелектуальних здібностей, сенсорний розвиток), естетичного (розвиток художньо-естетичного сприймання, формування емоційної чутливості, збагачення емоційно - чуттєвої сфери) та мовленнєвого виховання (розвиток художньо - комунікативних здібностей, стимулювання ініціативи висловлювання, оволодіння різними типами зв'язного мовлення).

Картини для роботи з дітьми розрізняють за такими критеріями:

- формат (демонстраційні та роздаткові);

- тематика (світ природний або предметний, світ відносин та мистецтва);
- зміст (художні, дидактичні; предметні, сюжетні);
- характер (реальне, символічне, фантастичне, проблемно-загадкове, гумористичне зображення);
- функціональний спосіб застосування (атрибут для гри, предмет обговорення в процесі спілкування, ілюстрація до літературного або музичного твору, дидактичний матеріал у процесі навчання або самопізнання навколишнього середовища тощо).

Особливу роль картини у розвитку дитини і розвитку мовлення дітей дошкільного віку відводила Е.Тихеева. Вона описала, що картині як фактору розумового розвитку дитини має бути відведено почесне місце з перших років її життя. Відомо, яке величезне значення мають досвід і особисте спостереження дитини для розвитку її особистості, розумових здібностей і мови. Картини розширюють поле безпосереднього спостереження. Образи, уявлення, які ними викликаються, звичайно, менш яскраві, ніж ті, які дає реальне життя.

Розглядання картини в ранньому дитинстві переслідує головну мету:

- 1) формування здібностей до спостереження;
- 2) розвиток мовлення дитини.

Для збагачення словника дітей використовується велика кількість різноманітного ілюстративно-графічного матеріалу. Це переважно картини.

Сюжетна картина є важливим засобом наочності в дошкільному віці.

У навчанні і вихованні дітей дошкільного віку важливу роль відіграє процес сприйняття сюжетних зображень, у структурі якого можна вичленити дії з виділення, відбору, переробки інформації і побудови на їх основі уявлення про досліджуване явище.

У процесі роботи з дошкільниками щодо сприйняття та інтерпретації сюжетних зображень можливо вирішення низки завдань. Перерахуємо деякі з них:

- формування і закріплення вміння детально, послідовно і цілісно сприймати сюжетне зображення;
- автоматизація уміння співвідносити наявні предметні уявлення з образами (предметами), зображеними на картині;
- формування вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і відносини при сприйнятті сюжетного зображення на основі виділення інформативних ознак предметів і явищ, зображених на картині;
- розвиток всіх компонентів мовлення дитини.

Найважливішою умовою успішності впливу засобів наочності та дидактичного матеріалу є їх дохідливість для конкретного контингенту дітей і узгодженість з рівнем актуального розвитку дитини.

ДОДАТОК 3

Методичні матеріали на тему: «Навчаємо дошкільників розповідати історії за серією сюжетних картин»

В основі методики застосування серій сюжетних картин для розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників — ідея доктора психологічних наук, професора Олени Смирнової, яка запропонувала урізноманітнити цей вид заняття п'ятьма різними способами подання дітям картин.

У серії картин передбачено послідовне розгортання сюжетної лінії, що дає змогу унаочнити композиційну структуру розповіді.

1. Перед організацією сприймання картин зверніть увагу на те, що перед дітьми — розповідь у картинах, у якій відомий лише початок або закінчення, або лише окремі моменти. Діти розглядають картину за допомогою запитань і завдань вихователя.

2. Запропонуйте скласти розповідь за змістом першої картини.

3. Перш ніж відкрити кожну наступну картину, запропонуйте дітям відгадати, що на ній зображено. Коли відповіді дітей вичерпано, відкрийте наступну.

4. До кожної з картин доберіть два-три запитання та одну-дві лексико-граматичні вправи, ігри чи творчі завдання. За кожною картиною діти складають розповідь, яку поступово нарощують.

Способи подання картин

Доцільно використовувати такі способи подання картин дітям:

- на початку заняття відкрита лише перша картина, а інші — виставлені, але закриті (послідовне розглядання картин);

- на початку заняття вихователь відкриває першу та останню картини. Після фантазування про зміст проміжних картин діти послідовно розглядають решту та складають за ними розповіді;

- вихователь показує дітям одразу всі картини серії, але в порушеній послідовності. Тож діти мають самостійно розмістити картини за логікою зображених подій. Далі заняття проводять за стандартною схемою — послідовне розглядання кожної картини за допомогою запитань вихователя та складання розповідей;

- усі картини, крім останньої, подають закритими.

У першій частині заняття вихователь нагадує дітям структуру розповіді, у якій обов'язково мають бути: початок, зав'язка, кульмінація. Відповідно до цієї структури дошкільники будують послідовну розповідь, фантазуючи над тим, що може бути зображено на перших картинах.

- картини серії вихователь відкриває через одну. Цей спосіб може мати декілька варіантів залежно від того, які саме картини відкривають спочатку. Заняття проводять за усталеною схемою.

Як реалізувати виховний потенціалу занять

Кожна із запропонованих серій картин має очевидний виховний потенціал. Щоб донести до дітей ключову ідею заняття, вихователю самому необхідно чітко сформулювати її у вигляді короткого правила і протягом заняття неодноразово робити на ній акцент. Спочатку самостійно, а потім — підводячи дітей до власних умовиводів. У такий спосіб педагог може реалізувати виховний потенціал заняття за допомогою різних методів і прийомів, як-от:

- полілог — проблемна бесіда;
- звернення до досвіду дітей;
- термінологічний аналіз ключового поняття — спільне розмірковування щодо його значення;
- створення проблемної ситуації для спонукання дітей до здійснення вибору дій або оцінного судження;
- лексичні вправи з метою актуалізації необхідного лексичного запасу тощо.

Продуктивність навчання та якість розповідання значно залежать від того, наскільки ефективно організовано процес сприймання.

Найефективнішим способом навчання розповідання є складання розповіді командами. Це не лише спосіб забезпечення високої мовленнєвої активності (на занятті активно працюють не менше 12–16 дітей), а й засіб розвитку зв'язності як однієї з характеристик мовлення та стимулювання творчих проявів дітей, адже жодна команда не повторює попередньої розповіді, а складає власну. Водночас можна використовувати й інші способи організації розповідання за змістом картин.

Взаємозв'язок серії картин і літературних творів

У серії сюжетних картин за змістом літературного твору перед дітьми постає візуалізована композиційна структура тексту (у широкому значенні цього слова):

- перша картина — початок, зав'язка;
- наступні — представляють основну частину й розкривають зміст літературного твору, кульмінацію;
- остання — закінчення, розв'язка.

Робота із серією картин дає змогу дошкільникам не лише сприймати сюжет літературного твору цілісно та окремі його аспекти, а й ліпше осмислити та оцінити характери і вчинки персонажів — унаочнення полегшує аналітичну роботу мозку.

Робота із серією картин має передувати ознайомленню дітей з літературним твором. Причому бажано, щоб між роботою з картинами і сприйманням тексту був певний проміжок часу, що запобігатиме прямому впливу роботи з картинами на сприймання дітьми літературного твору. Водночас серія картин може бути ілюстративним матеріалом у процесі читання літературного твору чи опорними сигналами для моделювання казкового сюжету.

Критерії добору творів:

- динамізм розгортання сюжету;
- обмежена кількість структурних частин і персонажів;
- високий творчий потенціал тексту, що забезпечує широке поле можливостей для фантазування, обігрування тощо.

Зміна способів організації діяльності від загальногрупових до парних чи роботи в малих підгрупах вносить певну динаміку в роботу, переводить центр уваги від педагога-майстра на самих учасників, дає змогу делегувати їм відповідальність та ініціативу, стимулює їхню внутрішню активність. Тож не ігноруйте це.

За матеріалом Наталі ГАВРИШ

Структура майстер-класу

Розглянемо докладно кожен з частин майстер-класу:

- вступну
- основну
- заключну.

Вступна частина

Вступна частина майстер-класу містить два етапи:

- мотивацію
- введення в проблему.

Мотивація вихователів

Для досягнення якісних результатів важливе значення має вмотивованість вихователів, усвідомлення ними смислу діяльності, яка відбудеться. Тому на початку майстер-класу запропонуйте учасникам підготовчі вправи.

Групі незнайомих між собою педагогів такі вправи дадуть змогу познайомитися, зняти скутість, психологічну напруженість, налаштуватися на позитивну міжособистісну взаємодію, утвердитися у своїх намірах.

Не менш важливими є підготовчі вправи й під час проведення майстер-класу у спрацьованому колективі. Їх призначення в такому разі полягає в актуалізації командного духу, створенні та підтримці атмосфери пробудження інтересу, активізації внутрішньої налаштованості учасників, пов'язаної з відходженням від буденних справ і націленістю на оволодіння інноваціями.

Для мотивування педагогів можна використовувати будь-які **соціоігрові прийоми**. Значна їх кількість описана німецьким психологом Клаусом Фопелем (Klaus W. Vopel), ігромайстрами Миколою Шутем, Євгенієм Шулешком, В'ячеславом Букатовим і Олександром Єршовою. Це, зокрема:

- встановлення зорового контакту, контакту плечами, пальцями, колінами;
- об'єднання в команди за вказаною кількістю осіб чи за спільною ознакою:
  - по двоє, троє, четверо
  - за зростом, довжиною волосся;
  - за певним кольором стрічки, резинки, значка, кількістю гудзиків на одязі;
  - за частинками листівки, з яких треба зібрати цілу;
  - за спільними інтересами тощо;
- перешиковування в шеренгах, зміна місця розташування; імітаційні вправи тощо.

Завдання мають бути достатньо простими, щоб забезпечити учасникам позитивний настрій і відчуття успішності, але водночас — не примітивними. Не менш важливо «не загралися», щоб перейти до основної частини майстер-класу на гребні емоційного підйому, працездатності та інтересу учасників.

Приклади підготовчих вправ

Ми— команда

(для щойно створеної групи педагогів)

Педагог-майстер: Шановні колеги! Перш ніж ми перейдемо до освоєння інноваційної технології, пропоную ближче познайомитися для досягнення кращого результату. Прошу об'єднатися в команди по троє (потім по двоє, по четверо). Так, ви утворили трійки. Але щоб стати командою, необхідно домовитися між собою, обговорити, що саме вас об'єднує в команду, і повідомити про це всім нам.

Презентація в колі

(для щойно створеної групи педагогів)

Педагог-майстер: Прошу всіх стати кружка. Дізнайтеся у ваших найближчих сусідів, як їх звать. А тепер зробимо коротеньку презентацію в колі. Кожен назве своє ім'я, потім — імена своїх сусідів праворуч і ліворуч: «Я — Наталка. Це Олена, а це — Марійка».

Будуємо вежу

(для спрацьованої групи педагогів)

Педагог-майстер: Шановні колеги! Перш ніж ми перейдемо до освоєння інноваційної технології, пропоную налаштуватися на творчу співпрацю і виконати ігрову вправу. Об'єднайтеся в команди за кольором резинок, які вам одягнули на руку на початку майстер-класу. Кожна команда має за одну хвилину обговорення знайти спосіб побудувати вежу з підручних матеріалів. Поміркуйте, із чого можна зробити таку вежу. Можливо, із шарфів, сумок, газет, чашок? Лише після обговорення ви можете реалізувати ваш задум за наступну хвилину. Після завершення будівництва ми всі разом порівняємо та оцінимо результати роботи кожної команди.

Під час майстер-класу віддавайте перевагу слова «пропоную, запрошую, нумо перед вказівками та розпорядженнями».

Не забувайте дякувати учасникам за будь-які прояви активності та ініціативи.

Спонукайте учасників до рефлексії після кожного виду роботи з метою з'ясувати, для чого була проведена та чи та робота, що відчували, чого навчилися, чого вдалося досягти.

Введення в проблему

Другим обов'язковим етапом підготовчої частини майстер-класу є введення в проблему, запропоновану для опрацювання. Як правило, педагог-майстер на цьому етапі бере ініціативу в свої руки, тобто сам повідомляє про цілі й завдання заходу.

Якщо певною групою учасників цілі й завдання заходу не приймаються, тобто не набувають власного смислу, це негативно вплине на вмотивованість і відповідно — на результативність усього майстер-класу.

Після повідомлення теми майстер-класу доцільно запропонувати учасникам **попрацювати з поняттями**, які містяться в його назві — «Технологія навчання розповідання за серією сюжетних картин на основі

літературних творів». Робота з поняттями передбачає не тлумачення педагогом-майстром їх суті, а спонукання учасників до самостійного розмірковування.

Орієнтовні запитання до термінів:

Технологія навчання	Які три елементи відрізняють одну технологію навчання від іншої (засіб, спосіб використання засобу, певний алгоритм дій)?
Навчання розповідання	На розвиток яких характеристик зв'язного висловлювання (інтонаційна виразність, граматична правильність, логічна послідовність, змістовність, плавність, зв'язність) передусім впливає розповідання за серією сюжетних картин? Доведіть свою думку
Серія сюжетних картин	У чому переваги серії картин як засобу розвитку зв'язного мовлення порівняно із сюжетною картиною? Назвіть не менше трьох переваг.
Навчання розповідання на основі літературного твору	Який смисл у поєднанні двох засобів — зображення та літературного твору?

Можна запропонувати таку **організацію роботи:**

1) попереднє осмислення у малих підгрупах (від 4 до 8 осіб) суті виокремлених термінів:

- технологія навчання;
- навчання розповідання;
- серія сюжетних картин;
- навчання розповідання на основі літературного твору;

2) колективне обговорення;

3) коментар ведучого.

Педагог-майстер: Для того щоб правильно розставити акценти в нашому майстер-класі, необхідно вдумливо сприйняти й усвідомити тему в єдності її складових. Пропоную об'єднатися в команди (учасники, розташовані по колу, розраховуються на 1–4, а потім збираються в малі підгрупи відповідно до свого порядкового номера). Кожна команда отримує картку із вказаним терміном і запитанням, на яке слід підготувати відповідь. Після короткого обговорення ми всі разом заслухаємо ваші міркування.

Основна частина

Основна частина має кілька етапів:

- ознайомлення з теоретичними основами технології
- практичне опанування способів подання картин
- оволодіння вихователями послідовними кроками реалізації методики розповідання за серією сюжетних картин на основі літературного твору

Скористайтеся одним із методів **взаємонавчання**. Для цього за допомогою соціоігрових прийомів об'єднайте учасників у підгрупи (від 4 до 8 осіб) і запропонуйте кожній підгрупі самостійно протягом 5–7 хв.

попрацювати з текстом методичних рекомендацій (текстові фрагменти можна дібрати з методичного посібника, що додається до комплекту серій картин), вибрати та записати 3–4 ключові думки, підготуватися до їх озвучування. Потім відбувається перерозподіл учасників у нові підгрупи. До складу кожної нової підгрупи обов'язково мають увійти хоча б по одному представнику з кожної попередньої підгрупи, які ознайомлюють інших з отриманою інформацією. Короткий виклад основних теоретичних позицій варто роздрукувати й розмістити в кімнаті, де відбувається майстер-клас.

Наступний етап основної частини майстер-класу доцільно присвятити оволодінню вихователями **послідовними кроками реалізації методики розповідання** за серією сюжетних картин на основі літературного твору.

Таких кроків три:

- підготовка до усвідомлення ідеї твору;
- робота з картинами;
- закріплення та привласнення набутих знань.

Підготуйте дітей до усвідомлення ідеї твору, яка має відкритися в процесі роботи з картинами. Тут необхідно поміркувати над способами, як це зробити найліпше. Під час роботи з картинами педагогу важливо вміти правильно ставити дітям запитання за їх змістом. Адже не кожне запитання, на жаль, розкриває суть висловлювання. До того ж завданням є не просто описати картини, а підвести дітей через їх сприймання до формулювання життєвого правила, що витікає з ключової ідеї твору. Важливо знати також прийоми керівництва розповіданням, тобто такі дії педагога, які вчасно скорегують і підтримають мовленнєві дії дітей у ситуації поступового нарощування обсягу розповіді (опис однієї картини, потім двох, трьох і т. д.). Насамкінець варто допомогти дітям закріпити набуті знання. Для цього слід створити умови для їх практичного застосування, організовуючи різні види дитячої діяльності, такі як художня праця, гра, театралізація тощо.

Для реалізації завдань цього етапу основної частини майстер-класу залежно від рівня підготовленості учасників (професійний досвід, освіта, швидкість і якість сприймання навчальної інформації) можна діяти двома способами:

- перший — робота з методичним посібником, у якому вже є готові рекомендації щодо всіх вищеназваних кроків заняття
- другий — самостійна пошукова робота в групах, що передують роботі з посібником і має на меті розроблення методичної партитури того чи того кроку заняття; після цього відбувається зіставлення власних напрацювань з готовими рекомендаціями, обговорення доцільності пропозицій.

У першому випадку пропонуємо, скориставшись будь-яким із соціоігрових прийомів, об'єднати учасників у три підгрупи, кожна з яких опрацьовує свій крок-фрагмент заняття:

- зачитує рекомендації з посібника;
- осмислює, чому саме так запропоновано реалізувати завдання;
- програє свій фрагмент через імітаційні дії;

- висловлює пропозиції щодо внесення власних доповнень, змін до рекомендацій, поданих у посібнику.

Після опрацювання в підгрупах відбувається загальногрупова презентація з оцінками та коментарем ведучого й учасників.

Спонукайте вихователів формулювати запитання так, щоб відповідь не лежала на поверхні, а потребувала пошукової діяльності, осмислення причинно-наслідкових зв'язків, розгорнутої думки, не була однослівною. Пропонуйте вихователям перевіряти якість запитань на собі.

Не поспішайте переходити до наступного фрагмента. Ретельно відпрацьовуйте кожен фрагмент заняття. Оцінну функцію не перебирайте лише на себе, делегуйте її також учасникам.

Заклучна частина

Останню, заключну частину майстер-класу можна присвятити коментованому перегляду запису заняття з упровадження відповідної технології або імітаційним вправам з освоєння окремих її елементів. Зверніть увагу учасників на такі нюанси:

- ключова ідея (хоч у дорослих і дітей різні інтереси і можливості, всі вони однаково потребують любові та турботи) проходить крізь все заняття. Наскільки доцільними були способи, використані в попередній і основній частинах заняття

- доцільність обрання такого способу розповідання, як командна розповідь, з урахуванням забезпечення рівня мовленнєвої активності дітей на занятті, підтримки інтересу слухачів, формування базових якостей особистості

- особливості застосування вихователем прийому спільного (спряженого) мовлення, його роль у забезпеченні плавності та інших характеристик розповіді

- наскільки повноцінно використовує вихователь роботу з картинками для збагачення та активізації словника дітей

- як запитання вихователя стимулюють розумову діяльність дітей.

Якщо немає можливості здійснити перегляд проведеного заняття, варто залучити учасників до імітаційних вправ. Спочатку для свідомого відтворення запропонованих у посібнику фрагментів заняття, а потім — для групового аналізу імітованих дій.

І насамкінець проведіть рефлексивне коло, у ході якого кожен з учасників майстер-класу зможе поділитися своїми враженнями, надбаннями і досягненнями за результатами участі в ньому. Доречними можуть бути такі стимульні формули, як-от:

- Раніше я .., а тепер ...»

- «Це був важливий для мене урок, тому що я ...».

- Зроблені протягом майстер-класу записи, розміщені в груповому приміщенні, скопіюйте і роздайте учасникам як корисні методичні пропозиції. А спільна фотографія напам'ять допоможе зберегти приємні враження.

За матеріалом Наталі ГАВРИШ